

ÇAĞDAŞ AZERBAJCAN TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ BİR KASİDE-İ BÜRDE TERCÜMESİ*

Milad SALMANI**

ÖZET

İslâm dünyasının her köşesinde ve tarihin farklı dönemlerinde Hz. Peygamber adına çeşitli naatlar yazılmıştır. Bu naatlar arasında en çok tanınan, üzerine nazireler ve şerhler yazılan ve bütün İslâm coğrafyasına yayılan manzumelerden biri de Kasîde-i Bürde'dir. Esasında birbirinden tamamen farklı iki Kasîde-i Bürde vardır. İlkinî Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemde Ka'b bin Züheyr (ö. 24/645 ?) yazmış ve Resûlullah'a okumuştur. Diğerini ise XIII. asırda Mısırlı Muhammed el-Bûsîrî (ö. 696/1296 ?) yazmış ve rivâyete göre o da rüyasında Hz. Peygamber'e okumuştur. el-Bûsîrî'nin eserinin adı her ne kadar el-Kevâkibü'd-dürriye fî medhi hayri'l-beriyye olsa da halk arasında Ka'b bin Züheyr'in eseri gibi Kasîdetü'l-bürde veya Kasîde-i Bürde olarak tanınmıştır.

el-Bûsîrî'nin eseri, yazıldıktan sonra hızlıca yayılmaya başlamış, hatta şâir daha hayattayken bu şiiri üzerine iki şerh yazılmıştır. Sonraki dönemlerde bu şiire İslâm âleminin elsinine-i selâsesinin diğer iki parçası olan Farsça ve Türkçe şerhler ve tercüme de yazılmaya başlamıştır. Muhammed Bûsîrî'nin şiirine şerh ve tercüme yazmak İslâm dünyasında âdeta bir gelenek hâline gelmiş, bu gelenek günümüze kadar devam etmiştir. Son yıllarda Kasîde-i Bürde Tebriz'de "Düzgün" mahlasıyla Türkçe şiirler yazan Hüseyin Muhammedzâde-i Sadîk tarafından Azerbaycan Türkçesine tercüme edilmiştir. Bu çalışmada öncelikle Hüseyin Muhammedzâde-i Sadîk'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde Sadîk'ın Türkçe Bürde tercümesi, bazı tespitlerle ve açıklamalarla birlikte sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

el-Bûsîrî, Kasîde-i Bürde, Azerbaycan Türkçesi, Hüseyin Muhammedzâde-i Sadîk, Düzgün .

* Araştırma Makalesi. Makalenin geliş tarihi: 01.08.2023 / Kabul tarihi: 04.10.2023

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, milad.salmani@gmail.com, (ORCID ID: 0000-0002-4261-8760).

Giriş

İslâm âleminde Hz. Peygamber adına yazılan en meşhur naat, *Kasîdetü'l-bürde*'dir. Arap edebiyatında biri Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemde tövbe edip Müslüman olan Ka'b bin Züheyr (ö. 24/645 ?) ve diğeri XIII. asırda el-Bûsîrî (ö. 696/1296 ?) tarafından yazılmış iki *Kasîdetü'l-bürde* vardır. Bürde, hırka demektir. Rivâyete göre Ka'b bin Züheyr tövbe edip Müslüman olmaya karar verince kasîdesini Hz. Peygamber'e okumuş ve Resûlullah, Ka'b'ın af dileyişini kabul edip kendi hırkasını onun üzerine atmıştır. Böylece, Ka'b'ın kasîdesi *Kasîdetü'l-bürde* olarak tanınmıştır.¹ Ka'b bin Züheyr'in kasîdesi, lâmiyyedir ve "Bânet sü'âdü fe-kalbî yevme metbûlu" şeklinde başlamaktadır. Bu kasîde üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır.² Diğer *Bürde*, el-Bûsîrî'nin *el-Kevâkibü'd-dürriye fî medhi hayri'l-beriyeye* adlı kasîdesidir. Muhammed bin Saîd el-Bûsîrî Mısırlıdır. Doğum yeri ile ilgili farklı rivâyetler bulunmaktadır. Tahsil için Kahire'ye giden, tasavvuf yoluna giren ve fazilet sâhibi biri olarak bilinen el-Bûsîrî, İskenderiye'de vefat etmiştir. Bûsîrî'nin bilinen tek eseri *Dîvâmdır*.³

Bûsîrî bir kasîde şâiridir ve birçok devlet adamına kasîde yazdığı gibi Hz. Peygamber için de naatlar yazmıştır. Gerçek bir rivâyettense daha ziyâde menkıbevî yönü güçlü olan bir rivâyete göre Bûsîrî felç geçirir. Bunun üzerine bir akşam hastalığı için Allah'tan şifâ diledikten sonra uyur ve rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Hz. Peygamber Bûsîrî'den yazdığı naatı okumasını ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber *el-Kevâkibü'd-dürriye* kasîdesinin ilk beytini okur ve Bûsîrî devam eder. Hz. Peygamber kasîdenin tamamını dinler ve in'am olarak Bûsîrî'ye kendi üzerindeki hırkayı verip felçli bölgeyi sıvazlar. Bûsîrî uyanınca felç hastalığının iyileştiğini anlar. Bu hâdiseyi insanlara anlattıktan sonra da yazdığı naat halk arasında *Kasîdetü'l-bürde* olarak bilinmeye başlar.⁴ Bûsîrî'nin de kasîdesi Züheyr'in kasîdesi gibi

¹ Kenan Demirayak, "Kasîdetü'l-bürde", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 567.

² Bk. Kenan Demirayak, a.g.m; Ömer Said Güler *Bir Şiir Bir Hırka: Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerhleri - II* İstanbul 2023, DBY; Ömer Said Güler, *Nişancı Abdurrahman Abdi Paşa Kıl Şefâat Yâ Resûlallâh Hudâ Affeylesin: Osmanlı'nın Bürde Şerhleri I*, Ketebe Yayınları İstanbul 2022.

³ Bünyamin Ayçiçeği, "Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi", *Dîvan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15/15, 2015, 30-32.

⁴ Mahmut Kaya, "Kasîdetü'l-bürde", *DİA*, İstanbul 2001), XXIV, 586.

çok ilgi görmüş, üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır. Bununla birlikte bu kasîde defalarca manzum olarak Farsçaya ve Türkçeye tercüme edilmiştir. Bûsîrî'nin kasîdesi ve kasîde üzerine yazılan şerh, tahmis ve tercümelele ilgili Türkiye yazma eser kütüphanelerinde çok sayıda el yazması bulunmaktadır.⁵

Bûsîrî'nin kasîdesi üzerine günümüzde de şerhler ve tercümelele yazılmaktadır. Örneğin geçen yıllarda İsmail Hakkı Sezer bu kasîdeyi mensur ve manzum olarak Türkçeye tercüme etmiştir.⁶ Söz konusu tercümelelerden biri de 1390 hicrî-i şemsî yılının kışında yani 2012 yılının başlarında Tebrizli Türkolog Dr. Hüseyin Muhammedzâde-i Sadîk'in 67 yaşındayken Azerbaycan Türkçesiyle Tebriz'de kaleme aldığı tercümedir. Bu çalışmada öncelikle Sadîk'in hayatı, eserleri ve *Bürde* tercümesi hakkında bilgi verilmiş, akabinde söz konusu tercümenin metni bazı açıklamalarla okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

1. Hüseyin Muhammedzâde-i Sadîk'in Hayatı ve Eserlerine Bir Bakış:

1.1. Hayatı:

Hüseyin Muhammedzâde-i Sadîk, 15 Temmuz 1945'te Tebriz'in Sürhâb Mahallesi'nde dünyaya geldi. Çocukluğunda Tebriz'in büyük âlimlerinden Kur'ân, İslâm felsefesi, fıkıh ve diğer dinî ilimlerle ilgili dersler aldı. Daha 14 yaşındayken mahallesindeki camide okuma-yazma ve Kur'ân dersleri vermeye başladı. İlkokulu tamamladıktan sonra orta ve lise eğitiminde edebiyata yöneldi. Kompozisyon dersi ödevlerini de şiir hâlinde sunan Muhammedzâde, matematik ve fizik gibi derslerdeki ezberlenmesi gereken formülleri şiir kalıplarına dökerek ezberliyordu. Lisedeiken arkadaşları tarafından "Şâir" lakabıyla anılmaya başlayan Sadîk, şiirdeki

⁵ Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği, TÜBİTAK projesi kapsamında sadece Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde yüzlerce nüshayı tespit etmiştir. Projenin bilgileri şu şekildedir: Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sinin Geçmişten Günümüze Türkiye Toplumuna Üzerindeki Akademik, Sosyal ve Dinî Etkileri. Program Kodu: 1002. Proje Nu: 215K398. TÜBİTAK SOBAG -Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Destek Grubu. Proje Yürütücüsü: Bünyamin Ayçiçeği. İstanbul 2017.

⁶ İsmail Hakkı Sezer, "Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10, 2000, 65-88.

yeteneğini annesinin istidadı ve ona aşıladığı şâirlik yeteneğine bağlamıştır.⁷

Liseyi bitirip Tebriz Dârümuallimîn'deki iki yıllık eğitimini başarıyla tamamladıktan sonra Tebriz ve Eher köylerinde öğretmenliğe başladı ve aynı zamanda Azerbaycan folkloruyla ilgili derlemeler yaptı. Bu dönemde Tebriz Üniversitesi'nde Fars Dili ve Edebiyatı okumaya devam etti. Yirmi yaşındayken ilk makalesini yazan Sadık, 1967 yılından itibaren Tebriz *Asr-ı Nüvîn Gazetesi*'nin edebiyat sayfasını yönetmeye başladı. Bir yıl sonra 15 günde bir yayımlanan *Hüner ve İctimâ'* adlı bir dergi yayımlatmak girişiminde bulundu. Bu derginin sadece yedi sayısını yayımlatabildi. Çünkü SAVAK (Muhammed Rıza Şâh'ın kurduğu İstihbarat Başkanlığı) Tebriz'de yapılan Türkçülük faaliyetlerini yakından gözlemliyordu. Dr. Sadık de bu dönemde İran şehinşahlığının son şâhı Muhammedrızâ Şâh (1941-1979) aleyhine düzenlenen direniş hareketlerine katıldı.⁸ Sadık, bu direnişler ve Şâh aleyhine faaliyetlerinden birkaç defa hapishaneye düşmüştür. Hatta 1968 yılında İstanbul Üniversitesi'ne davet edilmiş ancak yurtdışı çıkış yasağı olduğu için gidememiştir.⁹ Dergi yayınına çok önem veren Sadık, hayatı boyunca birçok dergi yayınlama teşebbüsünde bulunmuş ancak bu dergiler çeşitli sebeplerden dolayı bir müddet sonra kapatılmıştır.

1979 İran İslâm Devrimi öncesi dönemde daha çok Türkçeden Farsçaya tercümeleyen ve Emîr Kebîr gibi köklü yayınevleriyle çalışan Sadık, Devrim sonrası daha çok Farsça kaynakları Türkçeye tercüme etmekle meşgul olmuş ve birçok Türkçe eserin neşrini yapmıştır. Hakkında yazılan yazılardan anlaşılan o ki Dr. Sadık, Devrim sonrasında da baskı altında kalmıştır. Öyle ki İran İslâm Cumhuriyeti Devrimi'nin dinî lideri İmam Humeyni'nin (ö. 1989) Farsça *Divân*'ından Azerbaycan Türkçesine yaptığı tercümeden ve birçok başka eserinin kapağında adı sildirilmiştir.¹⁰

İstanbul Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora yaptığı bilinen Dr. Sadık; Tahran, Şerif, Tebriz ve Urmiye başta olmak üzere İran'ın birçok

⁷ Hüseyin Muhammedzâde-i Sadik, *El Nisgili*, (Haz. Eldar Muhammedzâde-i Sadik), İntişarat-ı Tekdiraht, Tahran 1389, 18-20.

⁸ Hüseyin Muhammedzâde-i Sadik, *a.g.e.* 21.

⁹ Muhammed Rıza Kerimi, *Elimizin Acıyan Yarası (Şerh-i Zindegi ve Âsâr-ı Dr. H. M. Sadık)*, İntişarat-ı Tekdiraht, Tahran 1387, 16.

¹⁰ Muhammed Rıza Kerimi, *a.g.e.*, 28-31.

devlet üniversitesinde ders vermiştir. Hüseyin Muhammedzâde-i Sadîk 2022 yılında 77 yaşındayken Tahran'da vefat etmiştir.

1.2. Eserleri:

Dr. Sadîk çok çalışkan ve velût bir âlim olarak tarihe geçmiştir. Uzun yıllar boyunca çeşitli dergiler yayımlatmış, İran'ın birçok üniversitesinde hocalık yapmış ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Onun eserlerini "telif", "tercüme" ve "metin neşri" olarak üç ana başlıkta değerlendirmek mümkündür. Dr. Sadîk, Türkçe şiirlerinde 'Düzgün' mahlasını kullanmış, şiirin farklı form ve vezinlerinde eserler yazmıştır. Gerek İslâm Devrimi öncesi ve gerek sonrasında yönetim tarafından yaptırımlara maruz kaldığı belirtilen Düzgün'ün hâlen yayımlanmamış bazı eserlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyin Sadîk, bazı eserlerini 'Hüseyin Sürhâblı' takma adıyla yayımlatmıştır. Dr. Sadîk'in eserlerinin tam listesi şimdilik hazırlanmamıştır. Çok sayıda şiir defteri tertip eden Düzgün, şiirlerinin büyük bir kısmını ana dili olan Azerbaycan Türkçesi ile yazmıştır. Bugüne kadar 13 defter olarak yayımlanan şiirlerinin başlıkları şöyledir: 1. Samed Behrengi Manzûmesi, 2. Küçük Şiirler, 3. Uçkun Dahma, 4. Mecmua, 5. Bakü Levhaları, 6. Yurt Gazelleri, 7. Zengan Levhaları, 8. Kaşkay Levhaları, 9. Şeyh Muhammed Hıyâbânî Levhaları, 10. Erdebil Levhaları, 11. Tebriz Yollarında, 12. Anama Hediye, 13. İmam Humeynî Manzûmesi.¹¹

Düzgün'ün tercümelemleri ise yukarıda da belirtildiği üzere Türkçeden Farsçaya ve Farsçadan Türkçeye yaptığı çeviriler olmak üzere iki ana başlıkta toplanabilir. Bununla birlikte, *Kasîde-i Bürde* örneğinde olduğu gibi, Dr. Sadîk'in Arapçadan Farsçaya ve Türkçeye tercümelemleri de bulunmaktadır. Azerbaycan'da Nizâmî-i Gencevî (ö. 611/1214 ?) ve Seyyid Nesîmî (ö. 820/1420 ?) hakkında yazılan bazı eserleri Türkçeye tercüme eden Düzgün'ün çağdaş Azerbaycan şâirlerinden seçip Farsçaya tercüme ettiği şiirler çok ilgi görmüştür.¹² İslâm Devrimi'nden sonra ise daha çok Farsça eserleri Türkçeye tercüme etmekle meşgul olmuştur ki bu eserlerin bir kısmı edebî ve bir kısmı dinî eserlerdir. Hüseyin Düzgün; İmam Humeynî'nin *Divânı*, İmam Humeynî'nin *Öğütler ve Hikmetler* adlı eseri ve Şiî âlimi Ayetullah Nâsır Mekârim-i Şîrâzî'nin (1927-) *Usûl-i Akâid* adlı eseri

¹¹ Muhammed Rıza Kerimi, *a.g.e.*, 36.

¹² Muhammed Rıza Kerimi, *a.g.e.*, 40.

başta olmak üzere birçok eseri akıcı ve anlaşılır bir dille Azerbaycan Türkçesine tercüme edip yayımlatmıştır.¹³

Dr. Sadık Türk edebiyatının birçok eserini İran'da neşretmiştir. XI. asırda yaşadığı bilinen Kaşgarlı Mahmud'un (ö. XI. asır) *Dîvânü Lügâti't-Türk*'ü, Seyyid Nesîmî'nin (ö. 820/1417?) Türkçe ve Farsça divânları, Molla Fuzûlî'nin (ö. 963/1556) Türkçe ve Farsça divânları ve diğer eserleri, Şeyh Safiyüddin Erdebîlî'nin (ö. 735/1334) *Kara Mecmuası* ve bunlar gibi birçok kitap Sadık tarafından İran'da yayımlanmış ve aynı zamanda Farsçaya tercüme edilmiştir.¹⁴

2. Sadık'ın *Bürde* Tercümesi:

Yukarıda da belirtildiği üzere çeşitli sebeplerden dolayı Dr. Sadık bazı eserlerinde kendi adını kullanmamıştır. Bu durumda, genellikle talebeleri 'derleyici' adı altında Dr. Sadık'ın eserlerini neşretmişlerdir. Makalemizin konusu olan manzum *Bürde* tercümesi, derleyenin belirttiğine göre Dr. Sadık'ın "Bûsîrî Bilgi Şöleni" için yazdığı bir yazının metnidir. Ne var ki bu Bilgi Şöleni'nin hangi tarihte gerçekleştiği belirtilmediği gibi açıklamaların ve mensur tercümelerin de hangi tarihler arasında yazıldığına dair bilgi bulunmamaktadır.¹⁵

Sadık'ın *Bürde* ile ilgili kitabının başlığı şöyledir: *Şerefeddîn Bûsîrî: Kasîde-i Bürde (Bâ şerh u ma'nî-i lügât ve dü terceme-i manzûm)*. Bu eser, derleyicinin bir sayfalık ön sözünden sonra şu bölümlerden oluşmaktadır: Mukaddime (Bûsîrî'nin hayatı, eserleri, düşüncesi ve vefatı, *Kasîde-i Bürde*'nin yapısı ve *Bürde* üzerine şerh çalışmaları), 1. Bölüm: *Bürde*'nin Arapça metni, 2. Bölüm: *Bürde*'nin Farsça açıklamaları ve Farsçaya mensur tercümesi, 3. Bölüm: Muhammed Hâfız Şeref'in Farsça manzum tercümesi, 4. Bölüm: *Bürde*'nin Azerbaycan Türkçesine manzum tercümesi.

Sadık, *Kasîde-i Bürde* ile lise yıllarında tanıştığını, iki hocasından ders aldığını, onların isteği üzerine bu kasîdeyi istinsah ettiğini ve daha sonra beyitlerin Farsça ve Türkçe tercümelerini de öğrendiğini kaydetmiştir.¹⁶

¹³ Muhammed Rıza Kerimi, *a.g.e.*, 58-60.

¹⁴ Muhammed Rıza Kerimi, *a.g.e.*

¹⁵ Şerefeddin Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde (Bâ Şerh ve Ma'nî-i Lügât ve Dü Tercüme-i Manzûm)*, (Haz. Fürûğ Andelîbiyân), İntişarat-ı Tekdîraht, Tahran 1392, 5.

¹⁶ Şerefeddin Bûsîrî, *a.g.e.* 18.

Sadık'ın *Bürde Tercümesi*, yukarıda belirtilen yayından sekiz yıl sonra Qalan Yurd Yayınevi tarafından *Sefernâme-i Hayâlî-i Hac be Hemrâh-ı Tercüme-i Kasîde-i Bürde* adıyla yayımlanmıştır. Eseri yayımlayan ise Dr. Sadık'ın kendisidir. Bu yayın imla, beyit sayısı, içerik vs. açısından diğer yayından farklı değildir ancak adından da anlaşıldığı üzere bu kitaba "Hayâlî Hac Seyâhatnâmesi" eklenmiştir.¹⁷ Ayrıca, Türk edebiyatında en meşhur manzum Farsça *Bürde* tercümesinin sahibi Hâfız Şeref'in eseri bu yayında yer almamaktadır.¹⁸

Düzgün'ün tercümesi aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninde olup Hâfız Şeref'in tercih ettiği vezinle aynıdır. Bu tercüme Bûsîrî'nin kasîdesi gibi mîmiyedir. Düzgün'ün kasîdesi toplamda 165 beyittir ve şâir 162. beyitte şiirin yazılış tarihini¹⁹, 165. beyitte ise mahlasını belirtmiştir:

Géçdi hicretten min üç yüz doĥsan il Tebrîz'de
Men kazandırdım bu şi'ri Türki'ye faĥr éylirem
Türk ana doğmuş meni Türk aĥlaķı vèrmiş mene
Yoĥ riyâ zâtımda bir dürrer 'aķıķam, "Düzgün"em

Düzgün'ün tercümesinde "ķavza-, çulķa-, gizlin, köhül, süt-emer, isti" vb. gibi Tebriz ağzında bulunan bazı kelimeler ve fiiller görmek mümkündür. Bununla birlikte "sakın, altın, yalnız, yardım et-, dal-, sor-" vb. gibi birçok kelimenin Türkiye Türkçesinden seçilip tercümede kullanıldığı da gözlemlenmektedir.²⁰

Düzgün, kendi de belirttiği üzere tercümesinde birçok kafiye kelimesini -pek çok tercümede de görüldüğü gibi- birebir el-Bûsîrî'nin

¹⁷ Hüseyin Muhammedzâde-i Sadık, *Sefernâme-i Hayâlî-i Hac be Hemrâh-ı Tercüme-i Kasîde-i Bürde* Qalan Yurd, Tebriz 1398.

¹⁸ Hâfız Şeref'in tercümesinin yüzlerce kopyası günümüze ulaşmıştır ve bu eser Türkçe *Bürde* tercümelerinin âdeta ayrılmaz bir parçası niteliğindedir. Şeref'in *Farsça Bürde Tercümesi* bu makalenin yazarı tarafından *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*'nin 31. sayısında yayımlanmıştır.

¹⁹ 1390 hicrî-i şemsi, 2011-2012 senesidir.

²⁰ Tebriz Ağzıyla ilgili bk. Koichi Haneda, Ali Ganjelu, *Tabrizi Vocabulary: An Azeri-Turkish Dialect in Iran*, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo 1979; Musa Rahimi, *Kava'id-i Türki* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara 2009.

şiiirinden almıştır.²¹ Bu minvâlde birebir Arapça şiiirden alınan kafiye sayısı 90'dır. Tercümede toplamda 7 defa Türkçe kelime kafiye olarak seçilmiştir. Sadîk'in tercümesinde Hâfız Şeref'in etkisini izlemek mümkündür. Şöyle ki Düzgün, el-Bûsîrî'nin kafiye kelimelerini kendi şiiirinde kafiye seçmeyecekse çoğunlukla Hâfız Şeref'in seçtiği kelimeleri kafiye olarak kullanma yoluna gitmiştir. 3., 9., 31., 48., 49., 50., 51., 52., 65. ve diğier beyitlerdeki kafiyeler bu durum için örnek olarak sıralanabilir. Mesela 31. beyitte Bûsîrî'nin seçtiği kafiye "şemem" kelimesidir ancak Sadîk, Hâfız Şeref'in etkisiyle "Hayrû'l-ümem" kelimesini kafiye olarak tercih etmiştir.

Şeref'in etkisi sadece kafiye tercihiyle kısıtlı değildir ve anlam bakımından da Düzgün'ün tercümesini etkilemiştir. Örneğin 31. beytin Arapçasını Sezer Türkçeye şu şekilde tercüme etmiştir: "Ona altından yüce dağlar kendini sundular, rağbet beklediler ondan. O da yücelik neymiş onlara gösterdi.

Altından olma dağlar kendilerin sundular

Almadı onlardan o, âli kılıp himemi".²² Bu beyit, Hâfız Şeref'in tercümesinde şu şekildedir:

كوه از زر گرد خود را عرضه تا گردد قبول
روی گردانید از وی مصطفی خیر الأمم

[Altından dağ, onun makbulü olmak için kendini sundu ama ümmetlerin [arasında] en hayırlı [kişi] olan Mustafa ondan yüz çevirdi.] Düzgün ise bu beyti şu şekilde tercüme etmiştir:

Meyl gösterdi ona cehd ile altın dağları
Üz çevirdi lîk ondan Muşafâ hayrû'l-ümem.

Görüldüğü üzere Düzgün, tercümesinde Şeref'in kafiyesini kullanmakla kalmayıp "yüz çevirmek (روی گردانیدن)" fiilini de birebir ondan almıştır.

²¹ Şerefeddin Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde (Bâ Şerh ve Ma'nî-i Lügât ve Dü Tercüme-i Manzûm)*, (Haz. Fürûğ Andelîbiyân), İntişarat-ı Tekdîraht, Tahran 1392, 18.

²² İsmail Hakki Sezer, "Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10, 2000, 70-71.

3. Transkripsiyon Alfabeti:

Dr. Sadık'ın tercümesi neşredilmiş matbu bir metindir. Bu metin İran Türklerinin 1979 İran İslâm Devrimi'nden sonra yayıncılık faaliyetlerinde kullandıkları Arap alfabesi ile dizilmiştir. Bu alfabenin en bâriz özelliği, Arap harflerinde Türkçeye özgü harflerin gösterilememesine ilişkin sorunlara çözüm arayışıdır ki bir bakıma bu çözüm başarılı olmuştur. Nitekim bugün İran'da yayımlanan şiir, roman veya öykü kitaplarında en azından sesli ve birbirine benzer harflerde (örneğin yuvarlak ünlülerde) bir çözüm sunmuştur. İran'da Türkçe eserler yayımlayan yayınevlerinin bir kısmı son yıllarda kitaplarının başında "Âsân-h' ânî-i mütûn-i Türkî: Türkçe metinleri kolay okuma" rehberi ekleyerek okurların Arap harfli Türkçe metinleri kolayca nasıl okuyacaklarına dair bir kılavuz yerleştirmektedir.²³ Sadık'ın eserinin büyük bir kısmı Arapça ve Farsçadır ve sadece kendi yaptığı tercüme bölümü Türkçedir. Muhtemelen bu sebeptendir ki Tekdiraht Yayınevi (İntişârât-ı Tekdiraht) tarafından yayımlanan kitabın başında Türkçe okuma kılavuzu bulunmamaktadır.²⁴ Düzgün'ün *Bürde* tercümesinin metninde kullanılan transkripsiyon alfabesi aşağıdaki gibidir:

ا، آ	A, a	ذ	Z	غ	G, ğ	ی	Y
ب	B	ر	R	ف	F	ء	E, e
پ	P	ز	Z	ق	Q	گ	G
ت	T	س	S	ک	K	ؤ، او	O
ث	Ṫ	ش	Ş	گ	G	اوؤ	U
ج	C	ص	Ş	ل	L	بې	I
چ	Ç	ض	Z	م	M	اوؤ	O
ح	H	ط	Ṫ	ن	N		
خ	H	ظ	Z	و	V		
د	D	ع	‘	ه	H, a, e		

²³ Mesela Hüseyin Muhammedzâde-i Sadik, *El Nisgili*, (Haz. Eldar Muhammedzâde-i Sadik), İntişârât-ı Tekdiraht, Tahran 1389, 56-57'den aldığımız örnek için bk. Ek 1.

²⁴ Qalan Yurd aynevi tarafından yayımlanan kitabın başında bu kılavuz bulunmamaktadır. Bk. Hüseyin Muhammedzâde-i Sadik, *Sefernâme-i Hayâl-i Hac be Hemrâh-ı Tercüme-i Kasîde-i Bürde*, Qalan Yurd, Tebriz 1398.

Metin ve Açıklamalar:²⁵**1. Yâdına düşse habîbin hem de yurdu Zî-selem****Göz yaşın kan ile katdınsa ahıtdın dem-be-dem**

Ahıt-: akıt-; dem-be-dem (Far.): dâima, her an; yâd(...)a düş-: hatırla(n)-, yâd et-/edil-; Zî-selem (ar.): Medîne'de "selem" ağaçlarının bolca yetiştiği bir bölge.

"Habîbin ve onun yurdu olan Zî-selem'i yâd ettinse, gözyaşını kana katıp her an akıttınsa..."²⁶

2. Kâzime terpendi[?] Bir yel kavzadı, tûfân kimi[?]**Yâ ki şimşek çağdı, yandırdı karanlığı İzam[?]**

Çağ-: çak-; İzam (Ar.): Medîne'de bir bölge; kavza-: kaldır-; Kâzime (Ar.): Basra'da bir limanın adı; kimi: gibi, tûfân (Ar.): fırtına; terpen-: titre-, sallan-

"Kâzime sallanıp fırtına gibi bir rüzgâr mı kalktı? Veya şimşek mi çakıp İzam Dağı'ndaki karanlığı yaktı?"²⁷

3. Gözlerine ne olubdur, "Dur!" dèyirsen, ağlaşır

²⁵ Bazı kelime ve kelime öbeklerinin anlamlarıyla beyitlerin günümüz Türkçesi tarafımızca verilmiştir.

²⁶ Arapça kasidenin birinci beyti İsmail Hakkı Sezer tarafından Türkçeye şu şekilde tercüme edilmiştir: "Selemlı komşuları hatırladığı için mi (ey Bûsîrî) gözünden kanlı kanlı yaşlar döküyorsun?"

İsmail Hakkı Sezer, "Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10, 2000, 67.

Hâfız Şeref'in Farsça tercümesi ise şöyledir:

ای ز یاد صحبت یارانت اندر ذی سلم

اشک چشم آمیختی با خون روان گشته به هم؟

Bu beyti Türkçeye şu şekilde tercüme etmek mümkündür: "Acaba sen Zîselem'deki dostlarınla sohbeti mi hatırlayıp gözünden kanlı yaş akıttın?" Tabii burada –Arapça metni de dikkate alarak- Farsça şiirdeki "ey" kelimesini Türkçeye "acaba" şeklinde tercüme etmek gerekmektedir. Aksi takdirde, ikinci beyitte de devam eden soru anlamsız kalacaktır. Dr. Sadık, Şeref'in bu beytini soru işareti kullanmaksızın yayımladığı gibi kendi tercümesinde de soru sormamıştır. Şerefeddin Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde (Bâ Şerh ve Ma'nî-i Lügât ve Dü Tercüme-i Manzûm)*, (Haz. Fürûğ Andelîbiyân), İntişarat-ı Tekdîraht, Tahran 1392, 170.

²⁷ Birinci beyitte de değindiğimiz gibi bu beyitte de soru vardır ancak Düzgün'ün tercümesinde soru işareti eklenmemiştir.

Kalbine ne geldi "Ārām ol!" dèyince tuttu gam?

Ārām ol-: sâkin ol-; gam tut-: hüzünlən-

"Gözlerine ne oldu? "Dur!" diyorsun, ağlıyor. Kalbinin başına ne geldi? "Sâkin ol!" deyince hüziünlendi."

4. Sen bèle zannetme 'aşkın gizlenir iller boyu**Göz yaşınla kalbin odu ara olar münketem**

Bèle: böyle; il: yıl; münketem (Ar.): gizli; olar: olur.

"Sen böyle zannetme ki gözyaşın, gönliündeki ateş ve aşkın yıllar boyu gizlenecektir."

5. Olmasaydı 'aşk burda aılmaz idi göz yaşın**Gözlerini uygusuz koymazdı ne Bân ne 'Alem**

'Alem (Ar.): Mekke yakınlarında bir dağ; Bân (Ar.): Hicaz'da bulunan beyaz çiçekli hoş kokulu bir ağaç, keçi söğüdü.

"Burada aşk olmasa gözyaşın akmaz idi. Ne Ban, ne de Alem senin gözlerini uygusuz bırakırdı."

6. Sen néce 'aşkı danırsan? Bilmeyirsen burda kim**İki 'âdil şâhidin var: göz yaşın bir de seşam!**

Dan-: inkâr et-; kim: ki; néce: nasıl; seşam (Ar.): hastalık

"Sen aşkı nasıl inkâr edersin? Bilmiyor musun ki burada iki âdil şâhidin vardır: biri gözyaşın diğeri ise hastalık."

7. Göz yaşın hem gamların sarmış yanağın öyle kim**Hem sarısını²⁸ bahâr hem kırmızısını 'anem**

'Anem (Ar.): Hicaz'da bulunan, meyvesi kırmızı olan bir bitki türü.

"Yanağını gözyaşın ve gamların öylesine sarmış ki ilki baharda açan sarı çiçek ve ikincisi anem kırmızısıdır."

8. Yādıma düşcek gece dilber hayâli yatmadım**'Aşk elbette kıtar şadlıklara derd ü elem**

²⁸ Çağdaş Azerbaycan Türkçesinin imla özelliklerinden biri olarak orijinal metinde 'sarı', 'su', 'saç', 'sanki' gibi kalın seslilerle başlayan Türkçe kelimelerde ş/ص harfi kullanılmamıştır ve hepsi s/س ile yazılmıştır.

Şadlık: mutluluk

“Gece, uyumadan sevgilinin hayali aklıma gelir. Aşk, elbette mutluluklara dert ve elem katar!”

9. Kınama, gel sen meni bu ‘aşkda ma‘zûr kııl

Anlamazdın eyleseydin azca inşâf u kerem!

Anla-: hata et- (Bu fiil, çağdaş Azerbaycan Türkçesinde Urmiye ve Tebriz ağızlarında genellikle ikinci tekil şahıs çekimi olarak “anlamadın: hata ettin, halt ettin!” şeklinde kullanılır.); azca: azıcık, biraz; meni: beni.

“(Ey beni aşkta kınayan kişi!) Gel beni bu aşkta mazur gör ve kınama. Sen biraz insaf ve kerem etsen bu konuda bu şekilde hata etmezdin!”

10. Men ki hâlim âşikâr olmuş sene, gizlin değil

Derdim eskilmez benim könlüme koymuşdur kadem

Sene: sana; gizlin: gizli; eskil-: eksil-.

“Ben ki hâlim sana âşikâr olmuştur ve gizli değildir, benim derdim gönlüme adımını atmıştır ve asla eksilmez.”

11. Sen öyüd vèrsen de men hêç-vağ kulağ asmam ona

Çün naşîhat karşıısında ‘âşık olmuşdur eşam

Eşam (Ar.): sağır; hêç-vağ: hiçbir vakit; öyüd: öğüt.

“Sen nasihat etsen de ben asla kulak asmam. Zira âşık, nasihat karşıısında sağırdır.”

12. Çok öyüd vèrdi mene bir saçı-ağ, “Töhmet!” dedim

Bilmedim töhmet saçı-ağlar için olmuş sitem

Mene: bana; saçı-ağ: ak saçlı, yaşlı, pir; sitem (Far.): zulüm.

“Ak saçlı ihtiyar bana çok öğüt verdi ama ben “Töhmettir!” dedim. İhtiyar kimseye töhmet zannında bulunmak zulümmüş, bilmiyordum.”

13. Pisliğe emreyleyen nefsim naşîhat almadı

Kılmadı te’sîr ona ne ağ saçım ne de herem

Herem (Ar.): yaşlılık; pislik: kötülük.

“Kötülüğü emreden nefsim nasihat kabul etmedi. Ne ak saçım ne de yaşlılığım ona tesir etti.”

14. Yaşşı bir iş görmedi kim karşılansın mihmān**Saçlarımā kondū birden olmadı o muhteşem**

Mihmān (Far.): konuk, misafir; muhteşem (Ar.): saygı uyandıran.

“O (nefis), benim misafirimi (yaşlılığı) iyi karşılamadı. Birden bire benim saçlarımā kondū, oysaki benim tarafımdan saygılı bir misafir olarak karşılanmadı.”

15. Ger bileydim yoh kōnağın ihtirāmı onda men**Ağlıgını gizlemek-çin saça sürterdim ketem**

-çin: için; ihtirām (Ar.): saygı; ketem (Ar.): rastık, kına gibi saç boyasında kullanılan bir bitki; kōnağ: konuk, misafir.

“Onda misafire saygı olmadığını bilsem ben saçlarımın aklıgını gizlemek için ketem bitkisi sürerdim.”

16. Ser-keş atlar çevriler avsārı ile her zamān**Kim mene yardım eder nefsin atını dönderem?**

Avsār (Far.): efsār, yular; ser-keş (Far.): âsi.

“Âsi atların yuları her daim zaptedilir. Nefsin atını zaptetmeme kim yardım eder?”

17. Artırsan şehvetin nefsin günāh işler ile**Çün yemek güçlendirir karnındaki açlığı hem**

Açlık: açlık

“Günāh işler ile nefsin şehvetini arttırırsın. Nitekim yemek yemek, midendeki açlığı kuvvetlendirir.”

18. Verme mühlet sūt-emer bir tıfldır nefsin senin**Açmasan sütten cevanlık eyleyir o dem-be-dem**

Cevanlık: gençlik; sūt-emer: sūt emen çocuk.

“Senin nefsin sütten kesilmemiş bir bebektir, ona fırsat verme. Sen onu sütten kesmedikçe o gençliğini (ve keyfini) sürmeye devam eder.”

19. Kılma hākīm gel sağın dönder üzün sen nefsdēn**Nefs yā rüsvā eder yā ki naşīb eyler ‘adem**

‘Adem (Ar.): yokluk; hākīm kıl-: musallat et-; üz: yüz.

“O nefsi kendine musallat etme, gel ondan yüz çevir. Nefis ya seni rezil eder ya da sana yokluk nasip eder.”

20. Nefsini koy otlasın, güd ancak ašlā azmasın

Ger alışsa otağa çek yanda başın eyle ham

Az-: kaybol-, az-; ham (Far.): eğri; ham eyle-: bük-.

“Bırak nefsin otlansın, sen onu güd ama dikkat et azmasın. O, otağa alışırsa bir yana çek ve kafasını bük!”

21. Öyle dadlı gösterir zehri yémek içre bu nefis

Yağ içinde bilmir insan baldı bu ya zehr u sem

Baldı: bal + -dır; bilmir: bilmiyor; sem (Ar.): zehir.

“Bu nefis, zehri yemek içindeki tatlı gibi gösteriyor. İnsan yağın içinde bal mıdır yoksa zehir midir bilmez.”

22. Kõrõgilen hilelerinden açlığın hem tohluğun

Çün ki tohluğdan daha artık vèrib açlık elem

Elem (Ar.): acı, hüzn; kõrõgilen: kork.

“Açlığın da tokluğun da hilelerinden kork. Çünkü açlık, tokluktan daha çok acı vermiştir.”

23. Bu harāmlarla dolan gözden ahib göz yaşların

Tövbe èt, perhiz kıl, pişmanlık içre at kadem

“Gözyaşlarını bu haramlardan dolan gözünden akıt, tövbe et, uzak dur ve pişmanlık dünyasına adım at.”

24. Nefs fermānına uyma şeytana ‘ișyān èle

Ger naşihat ètseler de onları say müttehem

‘ișyān èle: isyan et (ii. tekil şahıs emir); müttehem (Ar.): itham edilen, zanlı.

“Nefsin emrine uyma, şeytana isyan et! Onlar nasihatta bulunsalar da sen onları zan altında bırak.”

25. Ne hakem ne haşmdan héc vaht itā‘at èyleme

Sen bilirsen mekr ile yol-birdi haşm ile hakem

Hakem (Ar.): ara bulucu; haş(ı)m (Ar.): düşman; mek(i)r (Ar.): hile; yol-
bir: yoldaş, beraber.

“Ne ara bulucuya ne de nefesine itâat et. Bilirsin, ara bulucu ve düşman hile ile yoldaştır.”

26. Söylerem estağfirullâh men ‘amelsiz kıavl için

Bir ‘akîme sanki doğmak nisbet ettim lâ-cerem

‘Akîm (Ar.): kısır; estağfirullah (Ar.): “Allah’tan mağfiret dilerim” anlamında dua; için: için.

“Ben amelsiz söz için “Allah’tan mağfiret dilerim” derim. Bu dileğim, süphesiz kısır birine doğurganlık atfetmek gibidir.”

27. Hayra emrettim seni hiç kılmadım hayr iş özüm

İstikâmet etmedim néce déyim men “estaşam?”

Estaşam (Ar.): (Sen yoluna) devam et, istikametli ol.

“Ben senin (bu şiiri okuyanın) hayır yoluna yönelmeni emrettim ancak kendim hiç hayır işlemedim. Ben kendi yolumda istikametli olmadım, şimdi sana nasıl “İstikametli ol!” derim?”

28. Men ölümden önce âzûka tedârik kılmadım

Nâfilem yoğdur oruc da tutmadım bilmem n’édem?

Âzûka: azık; nâfile (Ar.): farz olmayan ibadetler.

“Ben ölümden önce azık tedarik etmedim. Nâfilem de yoktur, oruç da tutmadım, ne edeyim bilmiyorum.”

29. Ol geceler yatmayanın terk kıldım sünnetin

Ol ki ağrırdı iki ayağı bağlırdı verem

“O, (ibadet için) geceler yatmayıp ayakları ağrıyan ve hastalanan peygamberin sünnetini terk ettim.”

30. Şiddetinden aclığın daş bağlayırdı karnına

Daşlar altında kalırdı nâzenin nâzik edem

Edem (Ar.): deri, post

“Öylesine çok aç kalırdı ki karnına taş bağlardı. O nazenin derisi taşlar altında kalırdı.”

31. Meyl gösterdi ona cehd ile altın dağları**Üz çevirdi lîk ondan Muştafâ hayrî'l-ümem**

Hayrî'l-ümem (Ar.): Ümmetler arasında en hayırlı kişi.

“Altın dağları çabalayıp ona doğru hareket ettiler ancak ümmetler arasında en hayırlı kişi olan Mustafa, onlardan yüz çevirdi.”

32. Üz çevirdi dünyaya şiddet zarûret saymadı**Harda kılmışdı zarûret ‘işmetin kıdrini kem?**

Harda: nerede; kem (Far.): az; zarûret (Ar.): yoksulluk, aşırı ihtiyaç hâli.

“Yoksulluk ve yoksulluğun derecesi demeden dünyadan yüzünü çevirdi. Yoksulluk nerede ismetin kıymetini azaltmıştır?”

33. Nêce kim da‘vet eder dünyaya şiddet ol kesi**Olmasaydı çulkaşıdı dünyanı bil kim ‘adem**

‘Adem (Ar.): yokluk; çulka-: sar-, ört-.

“O olmasa, dünyayı adem ve yokluk sarmıştı. Böyle biri nasıl insanı dünya işlerine davet eder?”

34. Ol Muhammed’dir, iki ‘âlem aķası, kim ona**Faħr edir hem ins ü cinn ü hem ‘Arab hem de ‘Acem**

Aķa: aķa, efendi.

“O, Muhammed’dir, iki cihanın efendisi. O ki insan, cin, Arap ve Acem herkes onunla iftihar ediyor.”

35. Emr edendir nehy edendir Allah’ın peygamberi**Yoħdu şâdık şahş ondan söylese lâ vü ne‘am**

Lâ vü ne‘am (Ar.): hayır ve evet, (mec.) tartışma; yoħdu: yoktur.

“Allah’ın peygamberi iyiliği emreden ve kötülükten vazgeçirendir. “Hayır ve evet” demekte ondan daha sâdık kimse yoktur.”

36. Ol Ĥabîb’in iħtişâmından şefâ‘at istemiş**Her zamân kim qorħulu vaz‘a düşüb küll-i ümem**

iħtişâm (Ar.): görkem; vaz‘ (Ar.): vaziyet, durum.

“Tüm ümmetler korkutucu duruma düşünce her daim o Ĥabîb’in görkeminden şefâat istemiştir.”

37. İnsanı Hakk'a çağırdı, her kim el vèrmiş ona**Atmış el hâblü'l-metîne olmaz ol ip münfeşam**

El vèr-: el sık-, (mec.) itaat et-; hâblü'l-metîn (Ar.): kuvvetli ip; münfeşam (Ar.): kesilmiş, parçalanmış.

"İnsanı Hakk'a davet etti, ona itaat eden herkes o kopmaz ipe tutunmuştur."

38. Geldi her peygambere üstün o halk u hulkda**Hèç birinde olmamışdır ondaki fazl ü kerem**

Halk (Ar.): fitrat, yaradılış; hulk (Ar.): huy.

"O, fitrat ve huy bakımından tüm peygamberlerden daha üstündür. Ondaki fazilet ve ihsan diğer hiçbir peygamberde olmamıştır."

39. Hamısı bir damla su ondan édirler iltimās**‘İlm deryāsından étsin onlara bir dem kerem**

Dem (Far.): an; hamısı: hepsi.

"Diğer peygamberlerin hepsi, onlara ilim deryasından bir an ihsanda bulunsun diye ondan bir damla su dileniyorlar."

40. Her biri bir hadde durmuşdur kenārında onun**Tā ona bir behre vèrsin ondaki ‘ilm ü hikem**

Behre (Far.): pay, hisse.

"Diğer peygamberlerin her biri, Hz. Peygamber'deki ilim ve hikmet onlara bir pay versin diye kendi çapında onun kenarında durmuştur."

41. Öyle yètkin oldu ol ma'nāda kāmīl şekilde**Kim "Hābīb'im" söylemişdir hālīk-ı rūh u nesem**

Nesem (Ar.): insanlar, yaratılanlar

"O, mânāda öylesine kemāle erdi ki ruh ve insanı yaratan Allah ona "Habib'im" demiştir."

42. Kimse ortak olmadı hüsñ ü gözelliğde ona**Olmamışdı hüsñünün yāķūtu ašlā münķasem**

Münķasem (Ar.): parçalanmış

"Güzelliğde kimse ona ortak olmamıştır. Onun güzelliğinin incisi parçalanmamıştır."

43. Boşla ‘İsā medhîni, vèrme kulağ, aç ağzını**Söyleyir medhinde könlün “İstirem çoğ şey dèyem!”**

Boşla-: boşver-, bırak-

*“Hz. İsa’ya övgüyü bırak, kulak verme, ağzını aç! Senin gönlün “Hz. Peygamber’in övgüsünde çok şey demek istiyorum.” diyor!”***44. Zātına her ne bilirsen, gel şerefden nisbet ét****Ƙadrine koy nisbet olsun hem büyüklük hem ‘izam**

‘İzam (Ar.): büyüklükler; koy-: ko-, bırak-, izin ver-.

*“Şeref ile ilgili ne biliyorsan Hz. Peygamber’in zatına nispet et. Et ki büyüklükten ne varsa onun kadrine nispet edilmiş olsun.”***45. Fazlına hem de kemāline onun yoğdur hüdūd****Kim dèyir “Elden gelir men Muştafā medhîn edem?”***“Onun faziletine ve kemaline hudut yoktur. Acaba kim “Hz. Mustafa’ya methiye yazmak elimden geliyor.” diyebiliyor?”***46. Tuş geleydi ger berāber mu‘cizi Ƙadri ile****Bir-be-bir ihyā olardı her ne var eski remem**

İhyā ol-: diril-; remem (Ar.): kemikler; tuş gel-: denk gel-, eşit ol-.

*“Onun mucizeleri büyüklüğüne denk olsaydı, eski çürümüş kemiklerin tamamı yeniden dirilirdi.”***47. ‘Aqlın ‘âciz Ƙalmasıyla imtiḥāna çekmedi****Ḥayrete dalsak da aṣlā Ƙoymadık şekke Ƙadem**

Şekke Ƙadem koy-: şüpheye düş-

*“Hz. Peygamber mucizeleriyle bizi aklımızın âciz kalacağı şekilde imtihan etmedi. Hayrete daldık ancak asla şüpheye düşmedik.”***48. Ḥalk ‘âciz Ƙaldı ma‘nâsın onun kim anlasın****‘Aql vaşından onun hêç bir zamān vurmadi dem**

Dem (Far.): nefes, soluk; dem vur-: konuş-, iddia et-.

*“Halk, onun mucizelerinin mânâsını anlamaktan âciz kaldı. Akıl, asla onun vasfından dem vurmadi.”***49. Bir kiçik top tek uzakdan ol güneş kimi saçır**

Gözleri yorgun edir kamaşdırır yahında hem

Kiçik: küçük; kimi: gibi; tek: gibi.

“O, uzaktan küçük bir küre gibi gözüken güneş misali ışık saçıyor ancak yakından gözleri kamaştırıp yoruyor.”

50. Kim eder idrāk dünyāda onun gerçekliğin**Yuhlamışlar uykuda onu sayırlar muğtenem?**

Yuhla-: uyu-.

“Onun hakikatini bu dünyada kim idrāk edebilir? Uyuyup uyku halinde iken onun kıymetini bilebilirler mi?”

51. Ğayeti ‘ilmin budur kim bir beşerdir biz kimi**Maħlūkun en yahşısıdır ol Resūl-i muħteşem**

“İlmin onun hakkında ileri sürebileceği son şey, onun bizim gibi bir insan olduğu ve o ihtişamlı peygamberin yaratılanların en iyisi olduğudur.”

52. Büsbütün ol mu‘cizetler kim nebiler gösterib**Muṣtafa’ın nūru bā‘iş oldu gelsin lā-cerem**

Bā‘iş ol-: sebep ol-; lā-cerem (Ar.): şüphesiz.

“Diğer peygamberlerin gösterdiği mucizelerin tamamının ortaya çıkmasının sebebi şüphesiz Hz. Mustafa’nın nurudur.”

53. O fazilet şemsidir, onlar onun ulduzları**Kim karanlıkda ışık salmışdılar ne çoħ ne kem**

Kem (Far.): az

“O, fazilet güneşidir, diğer peygamberler ise karanlıkta o güneşin ışığını eksiksiz yansıtan yıldızlardır.”

54. Ne kerem kılmış onu aħlāk[ı] ile süslemiş**Hem güler-üz eylemiş hem ħüsn ile mübtesim**

Güler-üz: Güler yüz; mübtesim (Ar.): tebessüm eden, gülen kişi

“Allah Teala ona nasıl bir ihşanda bulunmuş ve onu ahlakı ile süslemiştir ki ona hem güler bir yüz vermiş hem de onu güzelliği ile tebessüm eden biri yapmıştır.”

55. Gül çiçek tek nerm nāzik bedr tek yüksek-maħām

Rūzgār tek onda himmet hem deniz kimi kerem

Rūzgār (Far.): Devran, dehr, felek

“Hz. Peygamber gül ve çiçek gibi nâzik ve latif, dolunay gibi yüksek makamlıdır. Onun himmeti felek gibi yüksektir, ihsanı ise deniz gibidir.”

56. O celâlet şâhibi tekdir cehānda ferddir

Heybetinde sanki vardır leşker ü hayl ü haşem

Celâlet (Ar.): ululuk, yücelik; haşem (Ar.): maiyet; hayl (Ar.): at; leşker (Far.): ordu.

“O yücelik sâhibi tekdir, dünyada eşi yoktur. Ordusu, atı ve maiyeti varmış gibi heybetlidir.”

57. Sanki gizli incidir hem bir şadef içre sözü

İki ma‘denden çıkar: mantık birisi mübtesim

Mantık (Ar.): tutarlılık; mübtesim (Ar.): tebessüm eden, gülümseyen.

“Onun sözü sanki şadef içinde gizli bir inci gibidir. Bu inci, biri tutarlılık diğeri tebessüm olmak üzere iki madenden çıkıyor.”

58. Hardadır ol ‘ıtr onun toprağı ile deng ola?

Hoş onun hālına ol toprağa oldu mülteşim

Hoş ... hālına: ne mutlu ...; mülteşim (Ar.): öpen.

“Onun toprağı ile denk olacak koku nerededir? Onun toprağını öpen kişiye ne mutlu!”

59. Doğmağın gör, en güzel bir zātı izhār eyledi

Onda çoğ göycek gelibdir mübtedā vü muhtetem

Göycek: güzel; izhār eyle-: aşikâr et-, ortaya çıkar-; muhtetem (Ar.): son; mübtedā (Ar.): baş, başlangıç.

“Onun doğumuna bak: En güzel zatı ortaya çıkardı. Başlangıç da son da onda güzeldir.”

60. Ol mübârek gün bütün Farslar gelib hūs êtdiler

Üz verecek onlar için çoğ ‘azāb u çoğ nekam

Hūs êt-: anla-; nekam (Ar.): azap; için: için; üz vër-: gerçekleş-, vuku bul-.

“Onun doğduğu mübarek gün Farslar (mecûsiler) onlar için büyük bir azap gerçekleşeceğini anladılar.”

61. Kısra'nın Eyvânı birden parçalandı, patladı

Muğların baş-beyni kimi olmadı hiç mülte'em

Hêç (Far.): artık, bir daha; Kısra (Ar.): Sâsânî Dönemi (226-651) İran şâhlarının unvanı; muğ (Far.): Mecûsî kimse; mülte'em (Ar.): Kapanmış, iyileşmiş (iltiyam bulmuş); partla-: patla-.

“Kısra'nın Eyvânı yani Tâk-ı Kısra²⁹ birden bire parçalanıp patladı ve Mecûsîlerin beyni gibi artık bir daha kapanmadı ve iyileşmedi.”

62. Gebrin âteş-hânesinde şu'leler söndü tamâm

Nehr ise başdan kurudu bes ki aldı onu gam

...(y)I gam al-: hüzünlen-, üzü-; âteş-hâne (Far.): ateşkede, Mecûsîlerin tapınağı; bes (Far.): besî, çok, pek çok; Gebr (Far.): Mecûsî.

“Mecûsîlerin ateşkedesinde aleöler tamamıyla söndü. Nehir ise öylesine çok hüzünlendi ki başından kurudu.”

63. Batdı Sâve Deryâsı derd aldı Muğları bütün

Gayzdan dönderdi üz deryâçelerden de 'Acem

...(y)I derd al-: dertlen-, hüzünlen-; deryâ (Far.): deniz, Azerbaycan Türkçesinde göl anlamında yaygın olarak kullanılır: Urmiye Deryası, Hazar Deryası, Van Deryası gibi; deryâçe (Far.): göl; gayz (Ar.): hınc, öfke; Sâve: İran'ın merkezî bölgelerinde yer alan kadim bir şehir; üz dönder-: yüz çevir-, umudu kes-.

“Sâve Gölü'nün suyu batıp kurudu. Bütün Mecûsîler dertlendi. Acem (Mecûsî İranlılar) öfkeden bütün göllerden umudunu kesti.”

64. Sanki su yoğmuş yerinde od yanarmış deryanın

Ya ki gam sarmış onu su ile sönmüşdü zarem

Žarem (Ar.): alev.

²⁹ ‘Kısra’ ve ‘Tâk-ı Kısra’ Türk edebiyatında sıkça kullanılan mazmunlar arasında yer almaktadır. Detaylı bilgi için bk. Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı)*, (Haz. Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2014, 295; Casim Avcı, “Kısra” *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 71-72; Vildan Coşkun, “Tâk-ı Kısra”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 450-451.

“Sanki gölde su yokmuş ve su yerine ateş varmış. Veya onu gam sarmıştı ve ateşkedenin alevi su ile sönmüştü.”

65. Cinn seslendi yayıldı Hâk ışığı her yere

Sözde ma'nâda hâkîkât nûru kâldı dem-be-dem

ĶalĶ-: kalk-, yüksel-.

“Cin seslendi, Hak ışığı her yere yayıldı. Sözde ve mânâda anbean hakikat nuru yükseldi.”

66. Sanki kördürler veya kar görmeyip inzâresin

Hem de müjde nağmesin duymadılar bir söz déyem

İnzâr (Ar.): uyarı, ikaz, korkutma; kar (Far.): ker, sağır.

“Bir söz diyeyim: Mecûsîler sanki kör ve sağır olmuşlardı. Onun ikazlarını görmediler ve müjde nağmelerini de duymadılar.”

67. Bildiler kâhinlerin aĶbârı geldikten sora

Eğridir, kâ'im değildir dinleri yâ bü'l-hakem!

AĶbâr (Ar.): haberler; bü'l-hakem (Ar.): hikmet sâhibi kimse, âkil; kâ'im (Ar.): dik, ayakta duran, kalıcı olan; kâhin (Ar.): gelecekte olacıklardan haberdar olan kimse; sora: sonra.

“Ey hikmet sahibi! Kâhinlerin haberleri geldikten sonra anladılar ki onların dinleri kâim ve kalıcı değildir, eğri ve fânîdir.”

68. Göyden ulduzlar göründü aĶdılar bir bir yere

Yerde de düşdü dağıldı çoĶlu but, hem de şanem

AĶ-: ak-; but (Far.): put; göy: gök; şanem (Ar.): put; ulduz: yıldız.

“Yıldızların gökten teker teker yeryüzüne doğru aktıkları, yeryüzünde ise birçok putun düşüp dağıldığı görüldü.”

69. Oldular âvâre göylerde düşerken kaç-ha-kaç

Birbiri ardınca kaçmaĶda hamısı münhezem

Ķaç-ha-kaç: kaçan kaçana; hamısı: hepsi; münhezem (Ar.): hezimete uğramış, maĶlup.

“(Cinn ve şeytanlar) göklerden düşerken avare oldular ve kaçan kaçanıydı. Hepsi hezimete uğramıştı ve birbiri ardınca kaçıyordu.”

70. Ebrehe battalları tek kaçma hâline düşüp**Yâ bir avuc kum ile bir leşkri etmişdi ham**

Battal (Ar.): kahraman, yiğit, asker; Ebrehe: Fil Vak'ası'nın kahramanı ve yemen Valisi³⁰; ham (Far.): yamuk, eğri, büklüm büklüm; tek: gibi.

"Ebrehe'nin yiğitleri gibi kaçmaya başlayıp bir avuç kum ile orduyu yamultmuştu (hezimete uğratmıştı)."

71. Tesbih söyledikten sora atdı elinden daşları**Sanki Yünus'dur atır ağzından anı mültekım**

Atır: atıyor; mültekım (Ar.): yutan; sora: sonra; Yünus: Hz. Yunus, yunus balığı.

"Hz. Peygamber elindeki taşları tespih ettikten sonra attı, sanırsın Hz. Yunus'u yutan yunus balığı o hazreti ağzından dışarı atıyordu."

72. Secde hâlinde ağaçlar geldiler bir bir ona**Kökleri üzre ona sarı kaçarak bî-kadem**

Bî-kadem (Far.): kademsiz, ayaksız; sarı: doğru, o yönde.

"Ağaçlar secde hâlinde ve teker teker, ayaksız bir şekilde kökleri üzerinde ona (Hz. Peygamber'e) doğru geliyordu."

73. Sanki yer üzre giderken öz dalıyla her ağac**En güzel hatlar edirdi toprağın üste raqam**

Öz: kendi; raqam et-: çiz-, yaz-.

"Sanki her ağaç Hz. Peygamber'e doğru giderken toprak üzerinde kendi dallarıyla güzel hatlar yazıyordu."

74. Bir bulud tek başı üstünde gédirdi her yere**Sahlayırdı istide kölge salırdı başa hem**

İsti: sıcak; sahla-: sakla-, koru-.

"Bir bulut başı üstünde her yere gidiyor, sıcakta onun başına gölge ediyor ve onu koruyordu."

75. And olsun kim yarılan ay ile qalbi ara**Vardı bir nisbet budur vallâhi bir doğru qasem**

³⁰ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Lütfi Kazancı, "Ebrehe", *DİA*, Ankara 1994, X, 79-80.

Kaşem (Ar.): and, yemin.

“Andolsun ki onun kalbiyle yarılan ay arasında bir ilişki vardı ve Allah’a andolsun ki bu and doğrudur.”

76. Kör olurdu ol zamān baḥdıķca kāfirler gözü

Çün ki çoḥlu toplamışdı ol köhül ḥayr u kerem

Baḥ-: bak-; çoḥlu: çoklu, çok; köhül: mağara; ol: o.

“O zaman, ona bakınca kafirlerin gözü kör olurdu. Çünkü o mağara birçok hayır ve keremi toplamıştı.”

77. Şıdķ u Şıddıķ ol köhülde lıķ onlar şandılar

Bir köhül içre gelib kimse olanmaz müktetem

Lıķ (Far.): lâkin, fakat, ancak; müktetem (Ar.): gizlenmiş, gizli; Şıddıķ (Ar.): pek doğru kimse. Mecazen Hz. Ebubekir; Şıdķ (Ar.): doğruluk. Mecazen Hz. Peygamber.

“Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir o mağaradaydı ancak onlar (yani kâfirler) sandılar ki kimse gelip bir mağarada saklanmaz.”

78. Hem hörümcek hem göyerçin gizledirdi ol şehi

Söyledi kāfir: “Hörenmez kimse burda bir nesem!”

Gizled-: gizle-, sakla-; göyerçin: güvercin; hör-: ör-; hörenmez: öremez; hörümcek: örümcek; nesem (Ar.): ağ³¹; şeh (Far.): şah.

³¹ Esasında sözlükte bu kelime için “insan, halk, rüzgar” vs. gibi anlamlar verilmiştir: Almaany, “Almaani” (2023). Dr. Sadık kendi kaleme aldığı *Bürde Şerhi*’nde 41. beyitte geçen bu kelimeyi “insanlar” olarak tercüme etmiştir Şerefeddin Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde (Bâ Şerh ve Ma’ni-i Lügât ve Dü Tercüme-i Manzûm)*, (Haz. Fûrûğ Andelîbiyân), İntişarat-ı Tekdîraht, Tahran 1392, 74. Öte yandan Hâfız Şeref de bu beytin (yani 78. beyit) manzum tercümesinde “nesem” kelimesini kullanmıştır ancak Şeref’in beytinde kelimenin anlamı “insan”dır Şerefeddin Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde (Bâ Şerh ve Ma’ni-i Lügât ve Dü Tercüme-i Manzûm)*, (Haz. Fûrûğ Andelîbiyân), İntişarat-ı Tekdîraht, Tahran 1392, 178. Ne var ki Dr. Sadık’ın Türkçe manzum tercümesinde insan anlamı anlaşılmamaktadır. Burada bir karışıklık söz konusudur. Çünkü nesem kelimesinin Azerbaycan Türkçesinde “ağ” anlamı yoktur ancak bu beyitte “ağ” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Dr. Sadık’ın kitabında yer alan Hâfız Şeref tercümesinde bu beyit şu şekilde kayıtlıdır:

خایه بنهاده کبوتر، بافت بر در عنکبوت

کافران را شد یقین کاین جا نیاندوده نسم

“Hem örümcek hem de güvercin o şâhu saklıyordu. Kâfir şöyle dedi: kimse burada bir ağ öremez.”

79. Çün ki Allah sahladı öz kölgesi altda onu

Hêç de lâzım olmadı ne ƙal'a ne oĥ ne 'alem

Hêç (Far.): asla; ƙal'a (Ar.): kale; oĥ: ok.

“Allah onu kendi gölgesi altında koruduğu için asla kale, ok veya aleme ihtiyaç duyulmadı.”

80. Dehr cövründen ona men ilticâ çün eyledim

Dirçeliş tapdım cevârında mene êtdi kerem

Cövr: cevir, zulüm; çün (Far.): o vakit ki; dehr (Ar.): dünya, devir; dirçeliş: canlanma; mene: bana; tap-: bul-.

“Dünyanın zulmünden ben ona iltica ettiğim zaman, o bana kerem etti ve onun civarında yeniden canlandım.”

81. Êtmedim men iltimâs dünya varın 'uĥba varın

Öyle bahşış vèrdi sanki almışam minler direm

Direm (Far.): dirhem; iltimâs êt-: dile-, yakar-; var: mal mülk, servet.

“Ben dünya ve âhiret malını ve servetini dilemedim. Bana öylesine bir bahşış verdi ki sanırsın binlerce dirhem almış gibi oldum.”

82. Rö'yâsıyla vahy gelmiştir sen inkâr eyleme

Hêç yatmaz ƙalbi yatsa ol iki gözler de hem

Hêç³² (Far.): asla; rö'yâ (Ar.): rüya; yat-: uyu-.

“Hz. Peygamber'e vahiy rüya yoluyla gelmiştir, sen bunu inkar etme. Zira onun gözleri uyusa bile kalbi asla uyumaz.”

“Endüden” fiili Farsçada “tıkamak, sürmek, örtmek” gibi anlamlarda kullanılır. Esasında Şeref'in tercümesi birçok nüshada “نیانوده” yerine “نیاسوده” şeklinde kayıtlıdır ki ikinci okunuş daha mantıklı bir tercihtir. Dolayısıyla, Sadık buradaki “nesem” kelimesini Şeref'in beyitinden hareketle “ağ” anlamında değerlendirmiş olabilir.

Bk. Şerefeddin Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde (Bâ Şerh ve Ma'nî-i Lüğât ve Dü Tercüme-i Manzûm)*, (Haz. Fürûğ Andelîbiyân), İntişarat-ı Tekdiraht, Tahran 1392, 178.

³² Şiirin her yerinde 1 hece değerinde okunan bu kelime burada 1.5 hece değerindedir.

83. Vahy olunmuştur yuğu içre risâlet ol aya**Rö'yâsı inkâr édilmez sanki olmuş muhtelim**

Muhtelim (Ar.): rüyalanan kişi; ol: o; yuğu: uyku.

“O aya benzeyene peygamberlik uyku içinde vahy olunmuştur. Onun rüyası inkar edilmez, rüyalanan kimse gibi değildir.”

84. Çoğ büyükdür Allah'ım vahyi onun kesbî değil**Ġaybdan gelmiş haberler elçi olmaz müttehem**

Kesbî (Ar.): sonradan kesbedilen, sonradan kazanılan; müttehem (Ar.): itham edilen kimse.

“Benim Allah'ım çok büyüktür. Hz. Peygamber'in vahyi kesbî değildir. Ona bu haberler gâibden gelmiştir, elçi itham edilemez.”

85. Çoğ marîzi lems étmiş sıhhat almışlar hamı**Çoğlu mecnun 'âkil oldu açdı boynundan lemem**

Hamı: herkes, hepsi; lemem (Ar.): küçük günahlar, bir çeşit delilik; lems ét-: el sür-, dokun-; marîz (Ar.): hasta.

“Birçok hasta, Hz. Peygamber onlara elini sürünce sıhhatine kavuşmuştur ve birçok deli akıllanıp boynundaki delilik yularını çözmüştür.”

86. Hem du'âsıyla onun ihyâ édildi kıtlık il**Öyle kim ağ gördü onu hem karanlıkda dühüm**

Dühüm (Ar.): karanlıklar

“Onun duasıyla kıtlık yılı ihya edildi. Öyle ki o yıl, karanlık yıllar arasında ak göründü.”

87. Merdlik étdi bulud yağdı yağış doldu dere**Sanki deryâ çay ahtıdı, ya ki gétđi sel 'Arem**

'Arem (Ar.): bir bölge adı, şiddetli sel; çay: akar su, nehir; yağış: yağmur.

“Bulut cömertlik etti, yağmur yağdı ve dereler doldu. Sanırsın deniz, nehirler akıttı ya da şiddetli sel aktı (veya Arem bölgesinden sel aktı).”

88. Koy meni kim gösterim âyât-ı Kur'an vaşfını**Ger ziyâfet âteşin gösterdi zulmetde 'alem**

Gösterim: göstereyim; kim: ki; koy-: ko-, birka-, izin ver-.

“Beni bırak (misafire) karanlıkta ziyafet ateşini gösteren alem gibi Ku’an’ın ayetlerinin vasfını göstereyim.”

89. İncinin artar behâsı ger düzülse rişteye

Hêç de esgilmez ‘ayârı olmasa ger muntazam

‘Ayâr (Ar.): altının halislik derecesi, değer; behâ (Far.): değer, fiyat; esgil-: eksil-, azal-; muntazam (Ar.): düzgün, yerli yerinde; rişte (Far.): iplik.

“İnci, ipliğe dizilse değeri artar ancak ipliğe dizilmese ve muntazam olmasa da değeri asla azalmaz.”

90. İsterem zâtın şifâtın bir-be-bir medh eyleyim

Vardır onda bir sürü ihsân u ahlâk u şiyem

Bir-be-bir: birer birer; şiyem (Ar.): huylar.

“Onun zatının sıfatlarını birer birer tavsif etmek isterim. Onda bir sürü ihsan, ahlak ve güzel huy vardır.”

91. Hâk yanında nâzil olmuş âyeler nâ-ḥâk deĝil

Hem ezelden vaşf olmuşdur ḥudûş ile kıdem

Âye (Ar.): ayet; ḥudûş (Ar.): meydana gelme³³; kıdem (Ar.): eskilik³⁴; nâzil ol-: in-.

“Kur’an ayetleri Hak yanından inmiştir, bu haksız bir iddia değildir. Ayrıca, hudûş ve kıdem ezelde tavsif edilmiştir.”

92. Bir zamân-çin ‘â’id olmaz kışşası yalnız onun

Kim yér aldı onda ‘âd u ḥaşr u mî’âd u İrem

³³ Detaylı bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, “Hudûş”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 304-309.

³⁴ Detaylı bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Kıdem”, *DİA*, Ankara 2022, XXV, 393-394.

-çin: için; 'Ād (Ar.): Kur'an'da geçen bir Arap kavmi³⁵; haşır (Ar.): toplanma, kıyâmet³⁶; İrem: Kur'an'da adı geçen bir yerleşim merkezi³⁷; mî'ād (Ar.): kıyâmet.

"Onun hikâyesi sadece belli bir zaman dilimi için geçerli değildir. Onda âd, haşır, kıyâmet ve İrem gibi (hem geçmiş ve hem gelecek zamana ait konular) yer almıştır."

93. Mu'cizi kıldı onun bâkî vü dâ'im mu'cize

Dâ'imî bir mu'cize héc görmemişlerdir ümem

Mu'cez (Ar.): mucize; ümem (Ar.): ümmetler.

"Kur'an'ın mucizesi, onu daimî ve kalıcı bir mucize yaptı. Diğer ümmetler asla daimî mucize görmemiştir."

94. Muḥkemâtdır âyeler bir kimse için şekk yoḥ

Hem muḥâlif-çin özü kâzî olur hem de ḥakem

Kâzî (Ar.): kadı. (Azerbaycan Türkçesinde "dat" harfi "z" telaffuz edilir.); muḥkem (Ar.): güçlü ve dayanıklı³⁸; şekk (Ar.): şüphe.

"Kur'an ayetleri muhkemattır, bu konuda kimsenin şüphesi yoktur. Kur'an, onun muhalifleri için bile hem kadı olur hem hakem."

95. Kim ki Ḳur'ân ile ceng êtdi kayıtdı ḥarbden

Eḡdi boynun en katı düşmen gelib oldu selem

Selem (Ar.): (burada) teslim olmak

"Kur'an ile savaştan kişi, bu savaştan vazgeçip döndü. En katı düşman bile boynunu eğdi ve teslim oldu."

96. İddi'âsın düşmenin nūr-ı belâgat redd edib

Öyle kim cānī elinden ḥıfz olunmuşdu ḥarem

³⁵ Ād kavmiyle ilgili detaylı bilgi için bk. Celal Kırcı, "Ād" *DİA*, İstanbul 1988, I, 333-334.

³⁶ Detaylı bilgi için bk. Süleyman Toprak, "Haşır", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 416-417i

³⁷ Doğu edebiyatında daha çok Bâğ-ı İrem olarak bilinmektedir. Detaylı bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, "İrem", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 443.

³⁸ Esasında fikhî bir terim olan muhkem, Arapça -ât çoğul ekiyle kullanılmıştır. Terim hakkında detaylı bilgi için bk. Tuncay Başoğlu, "Muhkem", *DİA*, Ankara 2020, XXXI, 443.

“Belâgat nuru, düşmanın iddiasını reddetmiştir; mahremlerin, cânî kimsenin elinden korunduğu gibi.”

97. İç içedir dalgalar tek ma'nası her incinin

Vardır onda incilerden³⁹ çoğ dağı hüsn ü kıyem

Kıyem (Ar.): kıymet, paha.

“(Bir inci gibi olan) Kur'an ayetlerinin mânâları, denizin dalgaları gibi iç içedir. Hatta onda incilerden daha güzel ve daha değerli şeyler vardır.”

98. Çoğ 'acâyib var sayanmaz kimse bir bir onları

Çoğ tilâvet etseler de kimse görmez bir se'em

Se'em (Ar.): bıkkınlık.

“Kur'an'da birçok ilginç şey vardır ve kimse onları bir bir sayamaz. İnsan onu çok tilâvet etse bıkkınlık duymaz.”

99. Gözleri aydınlaştığında kârinin men söyledim

Sen zafer tapdın tutub habl-i Hudâ ol mu'taşam!

Habl-i Hudâ (Far.): Allah'ın ipi. Kur'an'da (Âl-i İmran 3/103) “hablullah” şeklinde geçmektedir; kâri (Ar.): okuan, kırâat eden; mu'taşam (Ar.): tutan, yapışan; zafer tap-: zaferi bul-.

“Kur'an'ı okuyanın gözleri aydınlanınca ben ona “Sen zaferi buldun, Allah'ın ipini tut ve tutanlardan ol!” dedim.”

100. Sen cehennem âteşinin korhusundan gel oğ

Söndürür odları onda çalhanan soğuk şebem

Çalhan-: çalkan-, çalkalan-; şebem (Ar.): soğuk.

“Sen, cehennem ateşinin korkusundan gel de Kur'an oku, zira onda çalkalanan soğukluk ateşleri söndürür.”

101. Ma'siyet ehlin ağardar üzleri bir havz tek

Üzleri 'aşilerin öyle kara sanki humem

Ağard-: ağart-; humem (Ar.): kömür; tek: gibi.

³⁹ Metinde “dalgalardan” yazılmıştır ancak mânâ açısından inciler olması gerekmektedir.

“Kur’an, havuz gibidir; günah ehlinin yüzünü aşırtır. Günahkârların yüzleri öylesine karadır ki sanırsın kömürdür.”

102. ‘Adlde mizândır o, hem de şırâtdır kıstda

Onsuz insânlar ara, ašlâ ‘adlet lem-teķum

Kıst (Ar.): adâlet; lem-teķum (Ar.): kurulmaz, ayakta durmaz; mizan (Ar.): tartı, terâzi; şırât (Ar.): köprü.

“O, adâlette ve sıratı tartı ve terâzidir. O olmasa insanlar arasında adâlet kurulmaz.”

103. Çoğ ta‘accüb étme ger hâsid onu inkâr éde

Nefsini câhil saya olsa da çoğ çoğ zî-ħikem

Hâsid (Ar.): kıskanç; saya: sayar; ta‘accüb ét-: şaşır; zî-ħikem (Ar.): hikmet sâhibi.

“Kıskanç kimse onu inkâr ediyorsa buna çok şaşırma. Böylesi insan çok çok hikmet sâhibi olsa bile kendini câhil sayar.”

104. Ağrıdan inkâr éder gâhî güneş nûrunu göz

Hem suyun inkârına bâ‘iş olar dilde seķam

Bâ‘iş ol-: sebep ol; gâhî (Far.): bazen; seķam (Ar.): hastalık.

“Göz, bazan ağrıdığı zaman güneşin nurunu inkâr eder. Bazan da dil, hastalıktan mütevellit suyu(n tadını) inkâr eder.”

105. Ey ki gelmişler güzel rûyun ziyâret étmeğē

Yâ deveyle yâ piyâde kaçdına atmış ķadem

Ķadem at-: yola çık-; kaçd (Ar.): niyet; piyâde (Far.): yaya.

“Ey sen ki insanlar yaya olarak veya deveyle senin güzel yüzünü ziyaret etmek niyetiyle yola çıkmışlar!”

106. Ey seni bir âyet-i kübrâ bilen her mu‘tebir

En büyük ni‘met bilen varlığını her muğtenim

Kübrâ (Ar.): büyük; mu‘tebir (Ar.): ibret alan; muğtenim (Ar.): ganimet arayan, ganimet bilen.

“Ey sen ki her ibret alan kimse seni büyük bir ayet ve her ganimet arayan kimse senin varlığını en büyük nimet olarak biliyor!”

107. Öyle gëttin Mescidü'l-Akşâ'ya ëvden bir gece**Sanki on dört gecelik aysan o yan bu yan zulem**

O yan bu yan: etraf; zulem (Ar.): karanlık.

“Bir gece, sen dolunaymışsin ve etrafında karanlıkmuş gibi evinden Mescidü'l-aksâ'ya gittin.”

108. Ol gece sen öyle koydun 'kâbe kavseyn'e kadem**Kim onun derki çetindir vaşfi olmuş lem-türem**

Çetin: zor; derk (Ar.): idrâk, anlama; Kâbe kavseyn: “iki yay aralığı kadar.” Kur'an'da (Necm 53/9) geçen bu ayet-i şerife Hz. Peygamber'in Mi'rac'ını anlatır. Bu ayet Arap, İran ve Türk edebiyatında çeşitli mazmunlarca ele alınmıştır⁴⁰; lem-türem (Ar.): görülmedi.

“O gece sen kabe kavseyn makamına adım attın. Bu makamın idrâki zordur zira görülmemiş bir makam olarak vasfedilmiştir.”

109. İktidâ kıldı sene cem'i tamâm-ı enbiyâ**Sanki sen maḥdûmsan onlar ise hami ḥadem**

Ḥadem (Ar.): hizmet edenler; hami: hepsi; iktidâ kııl-: uy-, itaat et-; maḥdûm (Ar.): efendi; sene: sana.

“Bütün peygamberlerin tamamı sana uydu. Sanki sen efendisiz ve onların hepsi hizmet edenlerdir.”

110. Yırtarak yëddi göyü övc-i semâya yol tapıb**Sen bütün onlara oldun pîşvâ, şâhib-‘alem**

Övc (Ar.): evc, en yüksek makam; pîşvâ (Far.): önder; şâhib-‘alem (Far.): alem sahibi, bayraktar; tap-: bul-; yol tap-: yol bul-, ulaş-.

“Yedi göğü yırtarak göklerin en yüksek noktasına ulaştın, sen tüm peygamberlere rehber ve onların bayraktarı oldun.”

111. Sıbkat ëtmek isteyen senden kalır yolda, dönür**Kimse senden yükseğe hëç vaḫt atanmayır kadem**

Sıbkat ët-: öne geç-

⁴⁰ Detaylı bilgi için bk. Salih Sabri Yavuz, “Mi'rac”, *DİA*, Ankara 2020, XXX, 132-135.

“Senin önüne geçmek isteyen (peygamberler) yolda kalıp geri döner. Hiç kimse senden daha yüksek bir makama asla adım atamaz.”

112. Her maḳāmı pest kıldın sen yanında zātının

Çün nidā geldi sene yüksekte oldun bir ‘alem

“Sana nida gelip yüksekte bir alem misali olduğundan, sen bütün makamları kendi zatının (yüceliği) nezdinde alçalttın.”

113. Nā’il oldun gizli ḳalmıṣ ol maḳāma çatmağa

Çünkü çağrıldın tanınmaz sırra da tapdın ḳadem

Çat-: ulaş-, eriş-; nā’il ol-: istediğine eriş-, murada er-.

“O gizli ḳalmıṣ olan makama erişmeye nâil oldun. Çağırıldığın için bilinmez sırra ayak basabildin.”

114. İştirākı olmayan yüksekliği sen topladın

Her maḳāmı ötdün olmadı sene bir müzdehem

İştirāk (Ar.): müştereklik, ortaklık; müzdehem (Ar.): yığılmıṣ, yığınak; Öt-: geç-.

“Sen, başkalarıyla ortaklığı olmayan bir yüksekliği elde ettin. Her makamdan geçip gittin, önünde hiçbir yığılmıṣlık olmadı.”

115. Yüksek oldu çatdığın yerler maḳāmı gün-be-gün

Anlaşılmaz oldu sen-çin bahş édilen o ni’am

Gün-be-gün: günden güne; ni’am (Ar.): nimetler.

“Senin eriştiğin yerlerin makamı günden güne daha da yükseldi. Sana bahşédilen o nimetler idrāk edilemez oldu.”

116. Ey Müselmānlar! Beṣāret sizlere Allah bilir

Kim ki lütfu rükdür hêç vaḳt olmaz münhedem

Rükn (Ar.): istinatgah, dayanak; münhedem (Ar.): viran, yıkılmış, yok olmuş.

“Ey Müslümanlar! Sizlere müjde olsun, Allah biliyor ki Hz. Peygamber’in lutfunun istinatgah olduğu kimse hiçbir zaman yıkılmaz.”

117. Topladı çün bizleri Ḥaḳḳ’ın ‘azîz peygamberi

Da‘vet étdi Allah’a olduḳ hamı ḥayrú’l-ümem

Hamı: hepsi; H̄ayrū'l-ümem (Ar.): ümmetlerin en hayırlısı.

“Hakk'ın aziz peygamberi bizleri kendi etrafına toplayıp Allah'a davet edince hepimiz ümmetlerin en hayırlısı olduk.”

118. K̄orhu saldı bi'seti düşmanlarının kalbine

Sanki aşlan na'rasıyla k̄orhuya düşsün ğanem

Bi'set (Ar.): Peygamberlerin Allah tarafından halkı davet etmek üzere görevlendirilmesi; ğanem (Ar.): koyunlar.

“Hz. Peygamber'in bi'seti düşmanlarının kalbine korku düşürdü; aslanın nârastıyla korkuya düşen koyunlar misâli.”

119. Onlar ile ceng éderken ma'rike içre tamâm

Neyzesi oynardı göyde sanki kaçşâbda vezam

Ceng ét-: savaş-; göy: gök, hava; ma'rike (Ar.): savaş meydanı; neyze (Far.): nîze, mızrak; vezam (Ar.): kesme tahtası.

“Onlar (düşmanlar) ile savaş meydanında savaşırken mızrağı, kasabın kesme tahtasında bıçağın oynadığı gibi sürekli havada oynardı.”

120. Kaçarak ârzü édirdiler bütün a'zâların

Kim apara göylere kartal k̄arakuş ya reham

Apar-: götür-; reham (Ar.): rahme'nin çoğulu, akbabalar.

“Düşman kaçarken bütün uzularının kartallar ve akbabalar tarafından havaya kaldırmasını diliyordu.”

121. Çoğ gece ötdü onun sayını kimse bilmedi

Bildi yalnız ol geceler kim savaş olmuş ģurum

Ģurum (Ar.): haram aylar (zi'l-kade, zi'l-hicce, muharrem, receb)⁴¹; öt-: geç-

“Birçok gece geçti ve kimse geçen gecelerin sayısını bilemedi. O gecelerin sayısını sadece savaşın haram olduğunu bilenler bildi. (Düşman, savaşın haram olmadığı aylarda korkudan günlerin hesabını şaşırıyordu ve bu yüzden sadece haram aylarda günlerin hesabını tutabiliyordu).”

122. Bir k̄onak mişli k̄onub d̄inim o k̄ovmun yurduna

⁴¹ Detaylı bilgi için bk. Hüseyin Algül, “Haram Aylar”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 105-106.

İştihâ ile yemeğe etlerin koymuş kadem

İştihâ (Ar.): iştah; kadem koy-: adım at-, başla-; konak: konuk, misafir; kovm (Ar.): kavim.

“Dinim, bir misafir gibi o kavmin yurduna konmuştur ve iştahlı bir şekilde onların etlerini yemeye başlamıştır.”

123. Ceng deryâsın çekirdi atlar üzre durmadan

Şahranlar dalğası yerde ahırdı dem-be-dem

“Bir deniz gibi olan savaş atlı askerlerini durmadan çekip yönlendiriyor, kahraman askerlerin dalğası sürekli yerlerde akıp dalgalanıyordu.”

124. Hammısı ihlâş ile Allah için ceng êtdiler

Şalmadı küfrün kökü meydâna çıhdı muştalem

Hammı: hamı, hepsi; muştalem (Ar.): helak edilmiş, kökü kazınmış.

“Hepsi Allah için ihlas ile savaştı, küfrün kökü kazınmış oldu ve ortada kalmadı.”

125. Bir de İslâm dîni onlarla gelib hemrâh olub

Hem ğariblikden şutardı oldu âhir muhterem

Hemrâh (Far.): yoldaş

“İslâm dini geldi ve onlara yoldaş oldu. Böylece, o da gurbetten kurtuldu ve nihayet saygın konuma geldi.”

126. Dâ'imâ mahfûzdur İslâm dîni dehrde

Hem atası hem eri var şalmadı bir de yütüm

Dehr (Ar.): felek, devran; er: koca; yütüm (Ar.): teklik, yetimlik.

“İslâm dini her daim devranda mahfuz kalacaktır, çünkü hem atası hem de kocası vardır; yetim de kalmamıştır.”

127. Şâhid olmuştur bütün dağlar, soruş onlar dêsın

Kim ne êtmiş onların hâlına küll-i muştadim

Muştadim (Ar.): çarpışan; soruş-: sor-.

“İslâm dininin kendisiyle çarpışan düşmanlarını ne hâle getirdiğini bütün dağlara sor sana anlatsın, zira onlar buna şahit olmuştur.”

128. Sen Uhud'dan sor su'âl eyle Huneyn ü Bedr'den

Gör belâları yanında bî-belâ olmuş veḥam

Bed(i)r: Mekke ve Medine arasında bir kasaba⁴²; Ḥuneyn: Mekke ve Medine arasında bir mekan⁴³; Uḥud: Medine’de bir dağın adı⁴⁴; veḥam (Ar.): veba.

“Düşmanların düştüğü belalar yanında veba hastalığı bela bile sayılmaz. Sen bunu Uhud, Huneyn ve Bedr’e sor.”

129. Kıpkızıl oldu kılınlar kanlarıyla düşmenin

Baş girdikten sora kanla boyandırdı lemem

“Müslüman askerlerin kılıcı düşman kafasına girince düşmanların simsiyah saçları kana boyandı ve İslâm askerlerinin kılıçları düşman kanıyla kıpkırmızı oldu.”

130. Neyzeler kalḥub düşürdü ḥaṭ salırdı dal-ba-dal

Canlarına noktasız bir ḥarf yazırdı kalem

Dal-ba-dal: peş peşe, sürekli; düş-: in-.

“Mızraklar peş peşe inip kalkıyordu ve düşmanın canına noktasız bir ḥarf yazıyordu.”

131. Onların nūranī sīmāsı bütün mümtāz idi

Kırmızı gül hardadır gör, harda tikanlı selem!

Har(a)da: nerede; mümtāz (Ar.): seçkin; nūranī (Ar.): nurlu, aydın; selem (Ar.): dikenli ağaç; tikan: diken.

“Onların nurlu simaları seçiliyordu. Gül nerededir, dikenli ağaç nerededir, bak gör!”

132. Gönderir nuşret nesīmi hediye kimi ‘ıtrını

Öyle durmuş kahramanlar sanki bir gül yâ şanem

Nesīm (Ar.): latif rüzgar.

⁴² Kur’an’da adı geçen diğer gazvenin adıdır. Bk. Mustafa Fayda, “Bedir Gazvesi”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 325-327.

⁴³ Kur’an’da adı geçen iki gazveden biridir. Bk. Muhammed Hamidullah, “Huneyn Gazvesi” *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 376-377.

⁴⁴ Uhud, aynı zamanda İslâm tarihinin önemli gazvelerinden biridir. Bk. Muhammed Hamidullah; Casim Avcı, “Uhud Gazvesi”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 54-57.

“Nusret rüzgarı, hediye gibi olan kokusunu gönderiyor. İslâm kahramanları bir gül veya bir güzel sevgili gibi duruyorlar.”

133. Atlar üste sanki yallarda ağaçlardır durur

‘Azmdendir bu özellik yoħdu burda bir huzüm

Yal: yamaç; huzüm (Ar.): eyer.

“O kahramanlar, atların üstünde yamaçlardaki ağaçlar gibidirler. Onların bu duruşu atlarının eyerinden değildir, azim ve gayretlerindedir.”

134. Oynadı koptu yerinden kalbi ol kâfirlerin

Sêçmediler insānı hayvāndan ez bes tuttu ğam

Ez bes (Far.): öylesine, o kadar çok ki...

“O kâfirler öylesine hüznünlendiler ki kalpleri yerinden oynayıp koptu ve insanı hayvandan ayırt edemediler.”

135. Kim ki Peyğamber ona yarlıĝ éde nuşret tapar

Görse bir aslan mēşe içre onu dēyir: ölem!

Mēşe (Far.): koruluk, orman; yarlık: yârlık, dostluk, yardım.

“Her kim ki Hz. Peyğamber ona yardım eder, nusret bulur. Böyle bir kişiyi aslan, orman içinde görürse “Ben öleyim!” der.”

136. Dostları manşür oldu tapdı ‘izzet mülkde

Düşmeni başdan ayaĝa sındı oldu münkaşım

Münkaşım (Ar.): kırılmış, bölünmüş; sın-: kırıl-.

“Hz. Peyğamber’in dostu mansur olup yeryüzünde izzet buldu. Düşmanı ise baştan ayaĝa kırılıp parçalara bölündü.”

137. Kal’asında dīninin ārām tutdu ümmeti

Sanki aslanlara olmuşdur yataĝ her bir ücem

Ārām tut-: sakinleş-, huzur bul-; ücem (Ar.): ormanlık.

“Hz. Peyğamber’in ümmeti, dininin kalesinde huzur buldu, aslanın ormanlıkta ve yataĝında huzur bulunduğu gibi.”

138. Çoħları étmiş cedel Qur’ān yere vurmuş onu

Maĝlub olmuş karşıısında burhanının çoħ haşım

Cedel ét-: münakaşa et-, çekiş-.

“Birçok kişi onunla cedelleşmiştir ancak Kur’ân onu yerlere vurmıştır. Birçok düşman onun burhan ve hücceti karşısında mağlup olmuştur.”

139. Ümmî iken mu‘cizâtı çulkaşıdır ‘alemi

‘İrfana meyl eylemiştir onda kim kalmış yütüm

Çulka-: sar-; onda: o vakit ki; ümmî (Ar.): okuma yazma bilmeyen kişi.⁴⁵

“Hz. Peygamber ümmî iken mucizeleri dünyayı sarmıştır. Yetim kaldığı vakit ise ilim ve irfana yönelmiştir.”

140. Bu medîha bir sitâyiş bir de hîdmetdir ona

‘Ömrünü zâyi‘ edibdir şiir yazmaklar hâdem

Hâdem (Ar.): hizmetçiler; hîdmet (Ar.): hizmet; medîha (Ar.): övgü, methiye; sitâyiş (Far.): övgü.

“Bu methiye, ona yazdığım bir övgü ve hizmettir. Başkalarına hizmet edenler ömürlerini zâyi etmişlerdir.”

141. Çoğ günahdan boynuma salmış boyun bağı bu iş

Öyle kim cânımı bu yollarda kurbânlık kesem

“Bu iş (başkalarına methiye yazmak) benim boynuma bir boyun bağı olmuştur. Öyle ki canımı bu yollarda kurban gibi kesmişim.”

142. Men itâ‘at etmişem her dem uşak azgınlığın

Hâsılım ondan benim olmuş günah, olmuş nedem

Azgınlık: yol bilmezlik; nedem (Ar.): pişmanlık; uşak: çocuk.

“Ben her an bir çocuğun yol bilmezliğine itaat etmişim. Bu işten ise elde ettiğim şey günah ve pişmanlıktır.”

143. Bu ticâretde hasâret görmüşem men nefsdan

Almak için dîni dünyâdan bu şeytan lem tesüm

Lem tesüm (Ar.): alışverişe girişmedi, almaya niyet etmedi

“Bu alışverişte ben nefisten zarar gördüm. Bu şeytan, dini dünyadan almak için alışverişe girişmedi.”

144. Mağbûn olmuş kimse ki uqbânı satmış dünyaya

⁴⁵ Bu kelime Hz. Peygamber’in bir sıfatı olarak kullanılmıştır. Bk. M. Suat Mertoğlu, “Ümmî”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 309-310.

Çoğ hasâretler ona vurmuş bu al-vêr, bu selem

Al-vêr: alışveriş; hasâret (Ar.): hasar, zarar, ziyan; mağbun (Ar.): alışverişte zarar eden kimse; selem (Ar.): ön satış⁴⁶; uqbâ (Ar.): âhîret.

“Âhireti dünyaya satan kişi bu işte zarara uğramıştır. Bu alışveriş ve bu ön satış ona çok zarar vermiştir.”

145. Ger günâh êtdim velî men ‘ahdimi sındırmadım

Kesmemiş ħablü’l-metînim olmamışdır münşarem

‘Ahit sındır-: sözden dön-, anlaşmayı boz-; Ħablü’l-metîm (Ar.): kuvvetli ip, Kur’an; münşarem (Ar.): kesilmiş; velî (Far.): faka, ama.

“Ben günah işledimse de sözümünden dönmedim. Kesilmez olan kuvvetli ipim kesilmemiştir.”

146. Ħağkı var boynumda adım da Muĥammed’dir benim

Görmedi onun kimi şâhib-vefâ küll-i ümem

“Hz. Muhammed’in benim boynumda hakkı vardır, benim de adım Muhammed’dir. Onun gibi vefa sahibini hiçbir ümmet görmedi.”

147. Ger kıyâmetde elimden tutsa ni’metdir mene

Vây olsun ħâlîma caymış yère kıoysam kâdem

Cay-: kay-; caymış: kaygan.

“Kıyamet günü Hz. Peygamber elimden tutsa benim için nimettir ancak kaygan bir yere adım atarsam vay halime!”

148. Olmaz ašlâ kim êde bir sâ’li o nâ-ümîd

Yâ sığınanlar yanından dönmeyeler muĥterem

Sâ’il (Ar.): sual eden, dilenci.

“Onun bir dilenciği ümitsiz bırakması veya ona sığınanların onun yanından saygın bir şekilde dönmemeleri mümkün değildir.”

149. Êtdigimden men onun taĥşîş fikrim medĥine

O necâtîm-çîn benim olmuşdu tenhâ mültezim

Mültezim (Ar.): bir görevi kendi uhdesine alan, mülazım, yoldaş; necât (Ar.): kurtuluş; tenhâ (Far.): tek, yalnız.

⁴⁶ Bk. Bilal Aybakan, “Selem”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 402-405.

“Ben fikrimi ve düşüncemi ona yazacağım methiyeye tahsis ettiğim için, o benim kurtuluşumu uhdesine alan tek yoldaştı.”

150. Hêç zamân eksilmedi ondan şefâ‘at mekremet

Sanki güllendi yağışdan dağlar üstünde ekem

Ekem (Ar.): dağın başı (yağmur tutmayan kısmı).

“Şefâat ve cömertlik hiçbir zaman ondan eksilmedi. Sanırsın yağmur ile dağın tepesinde ve yağmur alamayan kısımlarında güller açtı.”

151. Men Züheyr ibni ebî Sülmâ kimi mâl istemem

Çoyumaram vërsin şıla şâ‘ırlığı için Herim

Şıla (Ar.): bahşiş, in‘âm

“Ben Züheyr b. Sülmâ’nın yaptığı gibi para istemem ve Herim’in şairliği için in‘am ve bahşiş vermesine müsaade etmem.”⁴⁷

152. Üz vëirse bir de yevmü‘l-vâkı‘a senden sivay

Başkası yoğdur kim ona ilticâ ol gün edem

Sivay: (Arapça sivâ‘dan) dışında, başka; üz vër-: gerçekleş-, ol-; yevmü‘l-vâkı‘a: kıyamet günü.

“Bir de kıyamet günü olduğunda, o gün senin dışında başka sığılabileceğim kimse yoktur.”

153. Yâ Resûlallah şefâ‘at kııl mene mahşer günü

Kim çıharda karşısında rûhumu ol Müntakım

Müntakım (Ar.): İntikam alıcı (esmâ-i hüsnâdan)⁴⁸

“Yâ Resulallah! Mahşer günü, Cenâb-ı Allah Müntakım ismiyle benim ruhumu kendi karşısına çıkardığı zaman benim için şefâat eyle.”

154. Dünya vü ‘uqbâ senin cüdundan oldu halk, kim

Hem senin ‘ilmin sebep oldu gele lövh ü kalem

⁴⁷ Züheyr b. Sülmâ ve Herim b. Sinan ile ilgili detaylı bilgi için bk. Süleyman Tülücü, “Züheyr b. Ebî Sülmâ”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 540-542.

⁴⁸ Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili bk. Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 404-418.

Cūd (Ar.): kerem, cömertlik; halk ol-: yaratıl-; lövh (Ar.): levha, levh-i mahfuz.⁴⁹

“Ya Resulallah! Dünya ve ukba senin kereminden yaratıldı. Ayrıca, senin ilmin levh-i mahfûz ve kalemin yaratılmasına sebep oldu.”

155. Nâ-ümîd olma benim nefsim, bağışlar suçların

Allah'ın gufrânına şâmil kebâ'ir hem lemem

Kebâ'ir (Ar.): büyükler (büyük günahlar); lemem (Ar.): küçükler (küçük günahlar); nâ-ümîd (Far.): umutsuz; şâmil (Ar.): içeren, kapsayan.

“Ey benim nefsim! Umutsuzluğa kapılma, Allah'ın bağışlayıcılığı hem büyük günahları hem de küçük günahları kapsar; dolayısıyla senin günahlarını da bağışlayacaktır.”

156. Bağla ümmîdin günahlar kim bölünmek çağları

Allah'ın da rahmeti onda bölünsün lâ-cerem

Çağ: an, zaman

“Günahların bölündüğü zaman, Allah'ın rahmetinin de şüphesiz bölüneceğine umut bağla!”

157. Êtme ümmîd ü recâmı hêç de çevrilmiş benim

Olmayım yanında yâ Rab men hesâbî münhezem

Hesâbî (Far.): çok

“Benim umut ve ricamı asla geri çevirme ki senin yanında çok fazla hezimete uğramış olmayayım!”

158. Her iki dünyâda luţf êt bendene tek koymagil

Sen çağıranda onu korhusu olur münhezem

“Her iki cihanda kuluna lutf et ve onu yalnız bırakma. Sen onu çağırınca korkusu mağlup olur.”

159. İzn vër yâ Rab buludlar aġnaya göyden yère

Koy selamlar yağdıra aġmaca kimi münsecim

⁴⁹ “Levh-i mahfûz” hakkında detaylı bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Levh-i mahfûz”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 151. Ayrıca “kalem” hakkında bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Kalem” *DİA*, İstanbul 2001, XXII, 243-245.

Ağna-: ak-, in-; aħmaca: ŧelâle; münsecim (Ar.): akar su, insicamlı, düzenli.

“Yâ Rabbî! İzin ver bulutlar gökten yere aksın! İzin ver ŧelale gibi düzenli bir ŧekilde (Hz. Peygamber’e) selamlar yağdırsın!”

160. Bân bulatların ŧabâdan titresin hey dal-ba-dal

Neŧ’elendirsin deveni servan ağzında neğam

Bân: keçi söğüdü; bulat: dal; dal-ba-dal: ardı sıra, sürekli; hey: sürekli; neğam (Ar.): nağmeler; servan (Far.): sarvan, deveci, sârban.

“Keçi söğüdünün dalları sabâ rüzgarından sürekli titresin, devecinin ağzındaki nağmeler deveyi neşelendirsin.”

161. Dâ’imâ ŧalli ve sellem sen kimi mevlâmıza

Hem habîbin hem de ki hayr iş görene küllühüm

Küllühüm (Ar.): hepsi

“Senin gibi mevlamıza, senin habîbin olan Hz. Peygamber’e ve hayır işleyen herkese her daim selam ve salevat olsun!”

162. Geçdi hicretten min üç yüz doħsan il Tebriz’de

Men kazandırdım bu ŧi’ri Türkî’ye faħr eylirem

“Hicretten bin üç yüz doksan yıl geçti⁵⁰. Ben Tebriz’de bu ŧiiri Türkçeye kazandırdım ve bununla iftihar ediyorum.”

163. Men Muhammed oğluyam adım Hüseyin künyem ŧadık

Türklere yaħşısı nazar kılmıŧ Resûl-i muhteŧem

Nazar kılmıŧ: lütuf ile bak-; yaħşısı: güzel.

“Ben Muhammed’in oğluyum. Adım Hüseyin, künyem Sadık’tir. Muhteŧem Peygamber Türklere lütuf ile bakmuŧtur.”

164. Söylemiŧdir kim sipâh-ı cân-fiŧânım Türk olar

Men de Türkem atmaram heç vaħt dali birce ħadem

Birce: bir kez; cân-fiŧân (Far.): can feda eden; sali: arka, geri; heç vaħt: asla; ħadem (Ar.): adım; olar: olur, olacaktır; sipâh (Far.): ordu.

⁵⁰ Buradaki takvim hicrî-i ŧemsî takvimidir. Buna göre 1390 yılı 2011-2012 yılına tekabül etmektedir.

“Hz. Peygamber “Benim can feda eden ordum Türk olacaktır.” diye buyurmuştur. Ben de Türkiim ve asla geri adım atmam.”

165. Türk ana doğmuş meni Türk ahlakı vèrmiş mene

Yoh riya zātında bir dürrem ‘aķıkam, “Düzgün”em

“Beni Türk ana doğurmuş, bana müslüman Türk ahlakı vermiştir. Benim fitratında riya yoktur; ben bir inciyim, bir akikim, Düzgün’üm.”

S o n u ç

Bu çalışmada öncelikle “Düzgün” mahlasıyla Türkçe şiirler yazan ve 2022 yılında 77 yaşındayken Tahran’da vefat eden Tebrizli Türkolog Dr. Hüseyin Muhammedzâde-i Sadîk’in hayatı ve bazı ilmî çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde Sadîk’in Muhammed el-Bûsîrî’nin *Kasîde-i Bürde*’si üzerine yaptığı çalışma tanıtılmış, söz konusu çalışmanın içinde yer alan 165 beyitlik Azerbaycan Türkçesiyle yazdığı *Kasîde-i Bürde Tercümesi* bazı açıklamalarla Türkçe yayımlanmıştır. Düzgün kendi tercümesini Farsça *Bürde* mütercimi Hâfız Şeref gibi aruzun fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezninde yazmayı tercih etmiş, kafiye seçiminde ise çoğunlukla el-Bûsîrî’nin seçtiği kelimeleri olduğu gibi koruma yoluna gitmiştir. Bununla birlikte, Sadîk kendi tercümesinde Hâfız Şeref’in Farsça tercümesinden etkilenmiş, zaman zaman vezin veya anlam gereği el-Bûsîrî’den alamadığı kelimeler için Şeref’in tercümesine mürâcaat etmiştir. Düzgün’ün tercümesi, İran’da konuşulan ve yazılan Azerbaycan Türkçesi ve özellikle bazı yerel kelime ve fiileri içermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Düzgün’ün tercümesinin son dört beytindeki Türklük ve Türkçe vurgusu da dikkat çekmektedir.

K A Y N A K Ç A

ALGÜL, Hüseyin, “Haram Aylar”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 105-106.

Almaany. “Almaani”, 2023. <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D9%86%D8%B3%D9%85/> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2023).

AVCI, Casim, “Kisrâ”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 71-72.

AYBAKAN, Bilal, “Selem”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 402-405.

AYÇİÇEĞİ, Bünyamin, “Bûsîrî (ö. 696/1297?)’nin Kasîdetü’l-bürde’sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa ö. 1308/1892 Tarafından Yapılan

Mensur ve Manzum Tercümesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15/15, 2015, 27-102.

BAŞOĞLU, Tuncay, "Muhkem", *DİA*, Ankara 2020, XXXI, 443.

BÛSÎRÎ, Şerefeddin, *Kasîde-i Bürde (Bâ Şerh ve Ma'nî-i Lüğât ve Dü Tercüme-i Manzûm)*, (Haz. Fürûğ Andelîbiyân), Tahran: İntişarat-ı Tekdîraht, 1392.

COŞKUN, Vildan, "Tâk-ı Kisrâ", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 450-451.

DEMİRAYAK, Kenan, "Kasîdetü'l-bürde", *DİA*, İstanbul 2001 XXIV, 566-568.

FAYDA, Mustafa, "Bedir Gazvesi", *DİA*, İstanbul 1992, V, 325-327.

GÜLER, Ömer Said, *Bir Şiir Bir Hırka: Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerhleri - II*. DBY, İstanbul 2023.

GÜLER, Ömer Said, *Nişancı Abdurrahman Abdi Paşa, Kıl Şefâat Yâ Resûlallâh Hudâ Affeylesin: Osmanlı'nın Bürde Şerhleri I*. Ketebe Yayınları, İstanbul 2022.

HAMİULLAH, Muhammed, "Huneyn Gazvesi", İstanbul 1998, XVIII, 376-377.

HAMİULLAH, Muhammed, AVCI, Casim, "Uhud Gazvesi", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 54-57.

HANEDA, Koichi, GANJELU, Ali, *Tabrizi Vocabulary: An Azeri-Turkish Dialect in İnan*, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo 1979.

HARMAN, Ömer Faruk, "İrem", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 443.

KAYA, Mahmut, "Kasîdetü'l-bürde", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 568-569.

KAZANCI, Ahmet Lütfi, "Ebrehe", *DİA*, Ankara 1994, X, 79-80.

KERİMÎ, Muhammed Rıza, *Elimizin Acıyan Yarası (Şerh-i Zindegi ve Âsâr-ı Dr. H. M. Sadîk)*, İntişarat-ı Tekdîraht, Tahran 1387.

KIRCA, Celal, "Âd", *DİA*, İstanbul 1988, I, 333-334.

MERTOĞLU, M. Suat, "Ümmî", *DİA*, İstanbul 2012 XLII, 309-310.

MUHAMMEDZADE-İ SADİK, Hüseyin, *El Nisgîli*. (Haz. Eldar Muhammedzade-i Sadik), İntişarat-ı Tekdîraht, Tahran, 1389.

MUHAMMEDZADE-İ SADİK, Hüseyin, *Sefernâme-i Hayâlî-i Hac be Hemrâh-ı Tercüme-i Kasîde-i Bürde*, Qalan Yurd, Tebriz 1398.

- ONAY, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı)*, (Haz. Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2014.
- ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- RAHİMİ, Musa, *Kava'id-i Türki*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- SEZER, İsmail Hakkı, "Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/10, 2000, 65-88.
- TOPALOĞLU, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 404-418.
- TOPALOĞLU, Bekir, "Hudûs", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 304-309.
- TOPRAK, Süleyman, "Haşır", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 416-417.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, "Züheyr b. Ebî Sülmâ", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 540-542.
- YAVUZ, Salih Sabri, "Mi'rac", *DİA*, Ankara 2020, XXX, 132-135.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Kalem", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 243-245.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Kıdem", *DİA*, Ankara 2022, XXV, 393-394.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Levh-i mahfûz", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 151.

Ek 1: Azerbaycan Türkçesi Kolay Okuma Kılavuzu:

جدول آسان خوانی متون ترکی

برای آسان خوانی متون ترکی برخی تغییرات در نگارش کلمات ترکی و کلمات دخیل عربی و فارسی در این کتاب اعمال کردیم که در جدول‌های زیر نشان می‌دهیم:

۱. جدول واکنگاری

معادل حروف لاتین	مثال	نشانه‌های واکنگاری ترکی
<i>almaq</i>	A, a	الماق (گرفتن) ل، ا
<i>əl</i>	Ə, ə	ال (دست) ا، ه، ه
<i>ilan</i>	İ, i	ایلان (مار) ای، یی
<i>qızıl</i>	I, ı	قیزیل (طلا) ای، یی
<i>sol</i>	O, o	سول (چپ) او، سؤ، و
<i>söz</i>	Ö, ö	سوز (سخن) او، سؤ، و
<i>ulduz</i>	U, u	اولدوز (ستاره) او، سؤ، و
<i>düzmək</i>	Ü, ü	دؤزمک (چیدن) او، سؤ، و
<i>yel</i>	E, e	ینل (باد) ان، سئ، ه

دیوان اشعار حسین دوزگون (دکتر ح. م. صدیق) ۵۷

۲. جدول آواک‌نگاری

معادل حروف لاتین		مثال	نشانه‌های آواک‌های ترکی
<i>buz</i>	B, b	بوز (یخ)	ب / با / بد / بب
<i>öpmək</i>	P, p	اوپمک (بوسیدن)	پ / پا / پد / پپ
<i>toy</i>	T, t	توی (جشن)	ت / تا / تت / تت
<i>Sürəyya</i>	S, s	تربیا	ث / تا / تث / تث
<i>can</i>	C, c	جان	ج / جا / جد / جج
<i>çaxmaq</i>	Ç, ç	چاخماق (آتش زنده)	چ / چا / چد / چج
<i>Həvva</i>	H, h	حو	ح / حا / حد / حح
<i>xaliq</i>	X, x	خالق	خ / خا / خد / خخ
<i>daş</i>	D, d	دانش (سنگ)	د / دا / دد
<i>zövq</i>	Z, z	ذوق	ذ / ذا / ذذ
<i>bir</i>	R, r	بیر (یک)	ر / را / رر
<i>ziğ</i>	Z, z	زیغ (غلل)	ز / زا / زز
<i>jalə</i>	J, j	زاله	ژ / جا / جج
<i>sərin</i>	S, s	سربین (خنک)	س / سا / سد / سس
<i>şahid</i>	Ş, ş	شهید	ش / شا / شد / شش
<i>sıdq</i>	S, s	صدق	ص / صا / صد / صص
<i>zəlalət</i>	Z, z	ضالالت	ض / ضا / ضد / ضض
<i>Tur-e Sina</i>	T, t	طور سینا	ط / طا / طط
<i>zill</i>	Z, z	ظل	ظ / ظا / ظظ
<i>Cə'fər</i>		جعفر	ع / عا / عد / عع
<i>bağ</i>	Ğ, ğ	باغ	غ / غا / غد / غغ
<i>fəna</i>	F, f	فنا	ف / فا / فد / فف
<i>qaş</i>	Q, q	قاش (ابرو)	ق / قا / قد / قق
<i>kəsmək</i>	K, k	کسمک (بریدن)	ک / کا / کد / کک
<i>gəzmək</i>	G, g	گزمک (گشتن)	گ / گا / گد / گگ
<i>diləyim</i>	Y, y	دیله‌گیم (ارزوبیم)	ی / یا / ید / یی
<i>lalə</i>	L, l	لاله	ل / لا / لد / لل
<i>miskin</i>	M, m	مسکین	م / ما / مد / مم
<i>incə</i>	N, n	اینجه (ظریف)	ن / نا / ند / نن

“A TRANSLATION OF QASĪDAT AL-BURDA WRITTEN IN CONTEMPORARY
AZERBAIJANI”

Abstract

In every corner of the Islamic world, in different periods of history, various na'ats were written in the name of the Prophet Mohammad. Among these na'ats, the most well-known, on which nazires and commentaries are written, and written all over the Islamic geography, is Qasīdat al-Burda. In fact, there are two completely different Qasīdat al-Burdas. The first one is during the Prophet Mohammad's lifetime, Ka'b bin Zuhayr (d. 24/645?) wrote and read it to the Prophet Mohammad. The other is written by the Egyptian Muhammad al-Busiri (d. 696/1296 ?) in the 13th century and, according to the rumor, he also dreamed of Prophet Mohammad and he read it to the Prophet. Although the name of al-Būsīrī's work is al-Keoâkibü'd-dürriye fî medhi khayri'l-beriyye, it has started to be known as Qasīdat al-Burda or Qasīde-i Borde, like the work of Ka'b bin Züheyr.

The work of al-Būsīrī started to spread rapidly after it was written, and two commentaries were written on this poem while the poet was still alive. In the following periods, Persian and Arabic commentaries and translations, which are the other two parts of the Islamic world's elsine-i selase (triple languages), began to be written on this poem. Writing annotations and translations of Muhammad Būsīrī's poetry has become a tradition in the Islamic world, and this tradition has continued until today. In recent years, Kasīde-i Bürde has been translated into Azerbaijani by Hossein Mohammadzâde Sadiq, who wrote Turkish poems under the pen name "Düzgün" in Tabriz. In this study, first of all, information about the life and works of Hossein Mohammadzâde Sadiq is given. Afterwards, Sadik's Turkish translation of Bürde is presented with some determinations and explanations.

Keywords

al-Busiri, Qasīdat al-Burda, Azarbaijani, Hossein Mohammadzâde Sadiq, Duzgun.